

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОБОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

Кафедра економічної теорії

ПОЛІТИЧНА ЕКОНОМІЯ

Методичні вказівки

для самостійної роботи студентів
спеціальності

051 – «Економіка»

Київ – 2021

*Рекомендовано Вченою радою факультету аграрного менеджменту
НУБіП України протокол №3 від 22.10.2021 р.*

Рецензенти:

*Власенко Юрій Григорович, кандидат економічних наук, доцент кафедри
економічної теорії НУБіП України, м.Київ*

*Болгарова Наталя Костянтинівна, кандидат економічних наук, доцент
кафедри економічної теорії НУБіП України, м.Київ*

Укладач:

*Гуца Інна Олександрівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри
економічної теорії НУБіП України, м.Київ*

Гуца І.О.

“Політична економія”. Методичні вказівки для самостійної роботи студентів спеціальності 051 – «Економіка» - К.: НУБіП, 2021, 80 с.

Методичні рекомендації дадуть можливість студентам самостійно засвоїти основні теоретичні положення політичної економії. Методичний матеріал враховує загальні тенденції економічного розвитку та специфіку трансформаційних процесів, характерних для України. З огляду на посилення значення самостійної роботи студентів, особлива увага у методичних рекомендаціях приділена практичним завданням.

Запропоновані завдання та вправи дозволяють власними зусиллями отримати і перевірити свої знання дисципліни відповідно до модульно-рейтингової системи підготовки фахівців (ECTS).

**1. Опис навчальної дисципліни
“Політична економія”**

Галузь знань, напрям підготовки, спеціальність, освітньо-кваліфікаційний рівень	
Освітній ступінь	бакалавр
Спеціальність	051 – Економіка
Галузь знань	05 – Соціальні та поведінкові науки
Характеристика навчальної дисципліни	
Вид	<i>Обов'язкова</i>
Загальна кількість годин	<i>120</i>
Кількість кредитів ECTS	<i>4</i>
Кількість змістових модулів	<i>2</i>
Форма контролю	<i>Екзамен</i>
Показники навчальної дисципліни для денної та заочної форм навчання	
	<i>денна форма навчання</i>
Рік підготовки (курс)	<i>1</i>
Семестр	<i>1</i>
Лекційні заняття	<i>30 год.</i>
Семінарські заняття	<i>30 год.</i>
Самостійна робота	<i>60 год.</i>
Кількість тижневих аудиторних годин для денної форми навчання	<i>4 год.</i>

ПЕРЕДМОВА

Складовою частиною підготовки фахівців для національної економіки України є оволодіння ними певною сумою знань з проблем функціонування і розвитку економічних систем. Перехід України до ринкових відносин вимагає нових підходів у формуванні та реалізації ефективної економічної політики. До числа навчальних дисциплін, які забезпечують фундаментальне підґрунтя останньої, належить політична економія. Вона дає можливість майбутнім спеціалістам оволодіти економічними категоріями та законами, їх системою для проведення глибокого аналізу процесів, явищ сьогодення.

На сучасному етапі відбувається ускладнення навчальних програм, підвищується значення самостійної роботи, зростає абстрактність понять і термінів, що вивчаються.

У методичних рекомендаціях використовується арсенал методичних прийомів і засобів, які істотно полегшують самостійне вивчення та засвоєння курсу. Такий спосіб подачі матеріалу дозволяє забезпечити дохідливість, а отже, підвищити сприйняття і засвоєння теоретичного матеріалу.

Методичні рекомендації складається з орієнтовної робочої програми по дисципліні “Політична економія”, планів лекцій і семінарських занять, термінологічного словника, навчального практикуму тощо.

Головною метою даних методичних рекомендацій є надання студентам практичної допомоги у вивченні механізмів функціонування національної економіки на основі економічних теорій, концепцій, моделей, обґрунтованих світовою і вітчизняною наукою і апробованих економічною практикою.

Автор сподівається, що дані методичні рекомендації значно допоможуть при вивченні політичної економії.

Модуль 1 Засади розвитку суспільного виробництва

Тема 1. Предмет і метод політичної економії. Виробництво матеріальних благ та послуг.

План лекції

1. Виникнення та розвиток політичної економії.
2. Предмет, методи та функції політичної економії.
3. Поняття виробництва та його фактори. Продуктивні сили.
4. Характеристика суспільного продукту та його основні форми.
5. Основні фактори суспільного виробництва та їхній взаємозв'язок.

План семінару

1. Зародження, формування та розвиток політичної економії:
  - а) основні етапи і напрямки розвитку політичної економії;
  - б) сучасні економічні теорії;
    - в) розвиток економічної думки в Україні.
2. Предмет політичної економії:
  - а) продуктивні сили (виробничі ресурси), їх структура та ефективне використання;
  - б) економічні виробничі відносини: суть та структура;
  - в) економічні категорії, закони та принципи.
3. Методи політичної економії:
4. а) загальні методи пізнання;
  - б) спеціальні (конкретні) методи пізнання;
5. Функції політичної економії.

Основні економічні категорії та поняття

Економіко-математичні методи – дослідження економічних процесів і явищ при допомозі математичного моделювання, сприяють збалансованості, пропорційності в економіці, покращення розміщення продуктивних сил.

Економічна категорія – наукове поняття, яке характеризує окремі сторони економічного явища.

Політична економія – наука, що вивчає закони розвитку економічних систем та принципи їх функціонування.

Економічний експеримент – це перевірка ефективності функціонування нового господарського механізму, всього нового в економічній системі.

Економічний закон – істотні, стійкі, необхідні, причинно-наслідкові зв'язки та взаємозалежності даного економічного процесу.

Класична політична економія – В. Петті, А. Сміт, Д. Рікардо показали, що багатство суспільства створюється в усіх галузях національної економіки. Вони розкрили закони розвитку капіталістичної економіки, її внутрішні суперечності, розробили трудову теорію вартості (в основі блага лежить людська праця).

Марксизм – К. Маркс, Ф. Енгельс довели трудову теорію вартості, показали експлуаторський характер капіталізму, наголосили на необхідності заміни капіталізму соціалізмом.

Меркантилізм – економічна школа, заснована в XVII ст. французькими вченими (А. Монкретьєн). Вони доповнили предмет політекономії мистецтвом державного управління господарства, а основне багатство бачили в грошах (золоті), головним джерелом отримання яких переважно зовнішня торгівля.

Метод аналізу та синтезу – розчленування цілого на частини, окремого їх вивчення, поєднання елементів у цілісність з урахуванням взаємозв'язків, дослідження від цілого до частини і навпаки.

Метод індукції та дедукції передбачає пошук фактів, виведення з них принципів, використання принципів у практиці господарювання і навпаки.

Метод матеріалістичної діалектики – вивчення суспільного виробництва на всіх його рівнях у русі, змінах, формах перетворення, з урахуванням інновацій, постійного зростання потреб.

Метод наукової абстракції передбачає очищення від несуттєвих, другорядних явищ, дослідження найбільш суттєвого, конкретного: від живого споглядання до абстрактного мислення і від нього до практики та навпаки.

Метод поєднання історичного і логічного – вивчення економічних явищ у процесі їх розвитку, спочатку розвиваються прості економічні форми, на зміну яким приходять більш складні, поки прості економічні форми не сформувались, більш складні не отримують свого розвитку. Історичний розвиток виробництва передбачає його очищення від випадковостей, несуттєвого.

Метод системного аналізу – основні критерії правильності економічної теорії, виступає інструментом поєднання теорії і практики господарювання.

Науковий метод – шлях входження в науку, хід пізнання дисципліни.

Принцип – узагальнення, яке лежить в основі певного економічного явища, є його першоосновою.

Сучасні економічні теорії – (Дж. Кейнс) наголошують на широкому втручанні держави в економіку, інші (М. Фрідмен) виступають за обмеженість втручання держави в економічні процеси, визначення людини в суспільному виробництві, вивчення ефективності виробництва в умовах обмежених ресурсів.

Фізіократи – економічна школа французьких вчених XVIII ст. (Ф. Кене), які наголосили на тому, що багатство суспільства створюється у матеріальному виробництві – сільському господарстві. Вони вперше дали характеристику суспільному відтворенню.

Теми рефератів (фіксовані виступи)

1. Розвиток економічної думки в Україні.
2. Взаємозв'язок економічної теорії та політики.
3. Обґрунтування предмета політичної економії в працях українських економістів.

План самостійної роботи

1. Продуктивні сили та виробничі відносини: суть, структура та взаємозв'язок.
2. Класифікація економічних законів, їх пізнання та використання.
3. Місце економічної теорії в системі економічних наук.

Запитання для самоконтролю

1. Визначте основні етапи розвитку політичної економії.
2. Які сучасні економічні теорії ви знаєте і в чому полягає принципова відмінність між ними?
3. Дайте визначення предмета політичної економії та охарактеризуйте еволюцію його трактування.
4. Перелічіть науки, які, як і політична економія, вивчають економічне життя суспільства.
5. Дайте визначення суті економічного закону і назвіть основні види їх.
6. Чим відрізняються економічні закони від законів природи?
7. Які ви знаєте методи пізнання економічних процесів? Охарактеризуйте основні їх види.
8. Проаналізуйте відмінності між абстрактним і дедуктивним методами пізнання. Чи є між цими методами пізнання спільні риси?
9. Розкрийте функції політичної економії.
10. Яке місце політичної економії у системі економічних наук?
11. Чому, на вашу думку, необхідно вивчати курс політичної економії?
12. Яке практичне значення має політична економія?
13. За яких умов забезпечується наукова обґрунтованість економічної політики держави?

Тести

1. У якій з відповідей найповніше і найглибше розкрито предмет політичної економії:
  - а) це наука, що вивчає виробничі відношення у їх взаємодії з розвитком продуктивних сил;
  - б) це наука, що вивчає закони, які управляють виробництвом і розподілом матеріальних благ;
  - в) це наука, що вивчає закони розвитку економічних систем;
  - г) це наука, яка вивчає змінні величини, поведінка яких справляє вплив на стан національної економіки (ціни, зайнятість тощо).
2. Економічна політика – це:
  - а) здатність керувати економічними процесами;
  - б) конкуренція різних ідей;
  - в) сукупність правил поведінки економічних суб'єктів;
  - г) заходи, спрямовані на розв'язання економічних проблем.

3. Що вивчає політична економія:
  - а) економічну політику держави;
  - б) механізм функціонування ринкової системи;
  - в) закони економічного розвитку;
  - г) функціонування галузей народного господарства.

4. Яка із шкіл політичної економії була історично першою:
  - а) марксизм;
  - б) маржиналізм;
  - в) кейнсіанство;
  - г) меркантилізм.
5. Якщо досліджується економіка як цілісна система, то це аналіз:
  - а) мікроекономічний;
  - б) макроекономічний;
  - в) позитивний;
  - г) нормативний.

6. Основними елементами виробництва є:
  - а) продукт і засоби виробництва;
  - б) праця, засоби праці, предмети праці;
  - в) машини та автоматизоване виробництво;
  - г) спеціалізація, кооперація і управління.

7. Економічні закони відрізняються від законів природи тим, що:
  - а) вони об'єктивні;
  - б) вони суб'єктивні;
  - в) вони діють тільки у людському суспільстві;
  - г) вони не можуть мати формалізованого вираження.

8. Яка із економічних шкіл вперше зробила предметом свого аналізу процес виробництва, а не сферу обігу:
  - а) меркантилізм;
  - б) фізіократи;
  - в) класична політична економія;
  - г) маржиналізм.

9. В чому полягає єдність законів природи і суспільства:
  - а) носять об'єктивний характер;
  - б) не залежать від діяльності людей;
  - в) проявляються через економічну діяльність людей;
  - г) носять історичний характер.

10. Термін "економікс" одержав всезагальне визнання після того, як його вперше використав в заголовку праці:
  - а) Жан Батіст Сей;

- б) Джон Стюарт Міль;
- в) Альфред Маршал;
- г) Джон Мейнард Кейнс.

11. Якщо економічні узагальнення ґрунтуються на фактах і принципах, то такий метод аналізу називають:

- а) аналогією;
- б) гіпотетичним;
- в) індукції і дедукції;
- г) системного аналізу.

12. Яке з положень комплексно розкриває функції економічної теорії:

- а) економічна теорія повинна розкривати всі економічні закони;
- б) економічна теорія виконує практичну, пізнавальну, методологічну функцію та формує економічне мислення;
- в) економічна теорія розробляє наукові основи управління народним господарством;
- г) економічна теорія виконує ідеологічну і виховну функцію.

13. Сучасна концепція економічної теорії, яка відстоює поєднання ринкового механізму господарювання і державного регулювання, називається:

- а) кейнсіанство;
- б) неокласицизм;
- в) неокласичний синтез;
- г) інституціоналізм.

14. Що не відносять до визначення предмета економічної теорії:

- а) ефективне використання ресурсів;
- б) необмежені виробничі ресурси;
- в) максимальне задоволення потреб;
- г) рідкісність благ.

15. Економічна теорія:

застосовується тільки для вивчення ринкової системи

- а) господарювання;
- б) застосовується для вивчення всіх економічних систем;
- в) не може бути корисною при вивченні економічних проблем, властивих постіндустріальному суспільству;
- г) всі попередні відповіді не правильні.

16. У якій з відповідей найповніше і найглибше розкрито предмет економічної теорії:

- а) це наука, що вивчає виробничі відносини у їх взаємодії з розвитком продуктивних сил;

- б) це наука, що вивчає закони, які управляють виробництвом і розподілом матеріальних благ;
- в) це наука, що вивчає закони розвитку економічних систем;
- г) це наука, яка вивчає змінні величини, поведінка яких справляє вплив на стан національної економіки (ціни, зайнятість тощо).

17. До яких економічних шкіл та течій належать такі вчені:

- а) А. Сміт, Д. Рікардо;
- б) А. Монкрет'єн;
- в) К. Маркс;
- г) Дж.М. Кейнс;
- д) М.І. Туган-Барановський;
- е) М. Фрідмен;
- є) Т.Веблен
- ж) П. Самуельсон;
- з) Ф. Кене;
- і) Дж. К. Гелбрейт.

18. У чому сутність методу абстракції:

- а) розчленування цілого на окремі елементи і дослідження кожного з них окремо;
- б) у логічному висновку про ціле на основі окремих фактів;
- в) у відмові від поверхневих, несуттєвих сторін явища і зосередженні на з'ясуванні внутрішніх зв'язків.

Тема 2. Економічні потреби та інтереси. Економічна система та закони її розвитку.

План лекції

1. Економічні потреби суспільства, їхня суть та структура.
2. Економічні інтереси: сутність, суб'єкти, класифікація.
3. Взаємодія потреб та інтересів як рушійна сила соціально-економічного прогресу.
4. Формаційний та цивілізаційний підходи до періодизації суспільного розвитку.
5. Сутність і основні структурні елементи економічної системи.
6. Типи економічних систем та критерії їх класифікації.

План семінару

1. Економічні потреби суспільства. Корисність продукту: а) сутність потреб; б) закон зростання потреб; в) гранична корисність продукту; г) закон спадної граничної корисності.
2. Економічні інтереси: поняття, види та їх взаємодія.

3. Сутність і основні структурні елементи економічної системи.
4. Типи економічних систем та критерії їх класифікації:

Основні економічні категорії та поняття

Абсолютні потреби – такі потреби в матеріальних благах і послугах, які породжені сучасним рівнем розвитку економіки і виробництво яких лише починає освоюватися.

Дійсні потреби – ті, які в основному відповідають рівню розвитку виробництва відповідних благ і можуть бути задоволені.

Економічний інтерес – реальний, зумовлений економічними відносинами та принципом економічної вигоди мотив і стимул соціальних дій людей щодо задоволення потреб.

Економічні потреби – ставлення людей до економічних умов їх життєдіяльності, котрі дають їм задоволення, насолоду або втіху і які спонукають людей до діяльності, щоб мати і володіти такими умовами.

Закон зростання потреб – невтомне бажання людей мати все більше матеріальних благ і послуг, які дають їм насолоду, тобто задовольняють їхні зростаючі потреби.

Платоспроможні потреби – ті, які людина може задовольнити відповідно до власних доходів і рівня цін.

Теми рефератів (фіксовані виступи)

1. Закон зростання потреб та суспільний розвиток.
2. Єдність економічних інтересів у суспільстві.
3. Роль економічних суперечностей у соціально-економічному розвитку країни та шляхи їх розв'язання.
4. Модель ринкового саморегулювання економіки.
5. Господарський механізм змішаної економіки.
6. Монополістична ринкова система.
7. Проблеми удосконалення механізму господарювання в Україні.

План самостійної роботи

1. Класифікація економічних потреб та інтересів.
2. Взаємодія потреб та інтересів як рушійна сила соціально-економічного прогресу.
3. Особливості функціонування економічної системи України.
4. Змішана ринкова система: поняття, структура і тенденції розвитку.

Запитання для самоконтролю

1. Поясніть характер походження потреб. Які фактори впливають на їхній зміст?
2. Що таке первинні потреби, яке значення вони мають у житті людини?
3. Які ще види потреб вам відомі?
4. Сформулюйте сутність закону зростання потреб.
5. Що таке інтерес, як він виникає, на чому ґрунтується?

6. Яка відмінність між економічною потребою та інтересом? Перелічіть суб'єкти й об'єкти економічних інтересів.

7. Охарактеризуйте систему економічних інтересів.

8. На чому ґрунтуються суперечності економічних інтересів?

9. Як досягається єдність економічних інтересів у суспільстві?

10. Найповніше задоволення особистих потреб суспільства є основним стрижнем кінцевої мети виробництва. Поясніть: а) які потреби суспільства є похідними? б) чи повинні люди задля найповнішого задоволення особистих потреб відмовлятися від виробничих потреб? Чому абсолютно зростають виробничі потреби?

11. Для людини немає нічого кориснішого за воду. Проте гранична корисність золота набагато вища за воду. Як можна пояснити це явище? Чому люди в процесі вибору благ повинні керуватися і таким явищем як корисність додаткової одиниці кожного з благ?

12. Чому суперечлива взаємодія інтересів та потреб є рушійною силою соціально- економічного розвитку?

Тести

1. Модель ієрархії потреб А.Маслоу первинними визначає:

- а) соціальні потреби;
- б) повагу, визнання;
- в) фізіологічні потреби;
- г) безпека, захищеність.

2. Яке з визначень найповніше розкриває зміст категорії “економічна ефективність”:

- а) економічна ефективність – це виробництво, що має найпотужнішу матеріально-технічну базу;
- б) економічна ефективність – це досягнення найкращих результатів за відносно менших витрат;
- в) економічна ефективність – це процес постійного збільшення матеріальних благ;
- г) економічна ефективність – це досягнутий рівень продуктивності праці в суспільному виробництві.

3. Показниками використання ресурсів є:

- а) валовий суспільний продукт, валовий внутрішній продукт, валовий національний продукт, національний доход;
- б) підприємницький дохід, позичковий відсоток, торговий прибуток;
- в) фізіологічні, соціальні і духовні потреби;

4. Які головні рушійні сили економічного розвитку:

- а) суперечності, прибуток, ризик;
- б) гарантія успіху, конкуренція, ділова творчість людини;
- в) потреби, інтереси, стимули;

- г) всі відповіді правильні.
5. Земля, праця, капітал – базова класифікація факторів виробництва.
Чи можна віднести до капіталу:
- а) гроші, акції, облігації;
  - б) лише акції та облігації;
  - в) гроші та акції, але не облігації;
  - г) ні гроші, ні акції, ні облігації не відносяться до капіталу.
6. Який із перелічених факторів, що зумовлюють постійне зростання потреб, є визначним у довгостроковому періоді:
- а) конкуренція;
  - б) культурний рівень людей;
  - в) фантазія та інформація;
  - г) розвиток суспільного виробництва.
7. Який показник найбільш обґрунтовано характеризує ефективність суспільного виробництва в країні:
- а) абсолютна величина національного доходу;
  - б) фондвіддача;
  - в) виробництво національного доходу на душу населення;
  - г) вартість кінцевого продукту.
8. Коли економічні інтереси стають могутньою рушійною силою соціально-економічного прогресу:
- а) коли домінують приватні інтереси;
  - б) коли переважають суспільні інтереси;
  - в) коли має місце оптимальне поєднання приватних, колективних та суспільних інтересів;
  - г) коли домінують регіональні інтереси.
9. Економічні ресурси містять такі складові:
- а) земля, капітал, гроші, праця;
  - б) капітал, праця, земля, підприємницький хист;
  - в) гроші, капітал, споживчі блага, земля;
  - г) усі відповіді неправильні.
10. Економіка є ефективною, якщо в ній досягнуті:
- а) повна зайнятість;
  - б) повне використання виробничих ресурсів;
  - в) і повна зайнятість, і повне використання виробничих ресурсів;
  - г) немає правильної відповіді.
11. Економічні потреби людей:
- а) обмежені;

- б) невгамовні;
  - в) примітивні;
  - г) безмежні.
12. Зазначте правильне визначення сутності економічних інтересів:
- а) економічні інтереси – це намагання людини реалізувати свою мету;
  - б) економічні інтереси – це усвідомлені економічні потреби окремих людей, соціальних верств, груп та класів;
  - в) економічні інтереси – це форма вираження потреб;
  - г) немає правильної відповіді.
13. Визначте, що відноситься до основних чинників виробництва:
- а) праця, земля, капітал, підприємницькі здібності;
  - б) енергія, технологія, засоби виробництва;
  - в) кооперація, спеціалізація, комбінування;
  - г) інформація, екологія, енергія.
14. Що є корінною загальною властивістю економічних ресурсів:
- а) абсолютна безмежність ресурсів;
  - б) невідтворюваність і відносна рідкість ресурсів;
  - в) постійна кількість ресурсів, їх ефективне використання;
  - г) всі відповіді вірні.
15. До якої сфери суспільного виробництва належать:
- а) банк;
  - б) поштове відділення;
  - в) електростанція;
  - г) залізничний вокзал;
  - д) шахта;
  - е) ломбард;
  - є) рекламне агентство;
  - ж) фермерське господарство;
  - з) товарна біржа.

Задача. У фермерському господарстві за рік вироблено продукції на суму 200 тис. грн. Середньорічна вартість основних фондів 100 тис. грн., матеріальні затрати 50 тис. грн. Визначте фондвіддачу, фондомісткість, матеріаловіддачу і матеріаломісткість.

Тема 3. Товарна форма організації суспільного виробництва. Товар і гроші

План лекції

1. Форми організації суспільного виробництва: натуральна і товарна.
2. Товар і його властивості.
3. Альтернативні теорії вартості.
4. Закон вартості, його сутність та функції.
5. Виникнення, сутність і функції грошей.
6. Грошовий обіг та його закони. Інфляція.
7. Грошова система та її типи.

План семінару

1. Натуральна форма організації виробництва:
  - а) сутність і основні риси натурального виробництва;
  - б) домашня промисловість;
  - в) історичне значення натурального господарства.
2. Товарна форма організації суспільного виробництва:
  - а) виникнення товарного виробництва та його сутність;
  - б) основні риси товарного виробництва;
  - в) суперечності товарного виробництва; г) товар і його властивості.
3. Теорії вартості та їх різновиди:
  - а) теорія трудової вартості;
  - б) суб'єктивно-психологічна теорія вартості (цінності);
  - в) теорія факторів виробництва;
  - г) неокласична теорія вартості.
4. Закон вартості та його роль у розвитку виробництва.
5. Виникнення, сутність та функції грошей:
  - а) становлення та еволюція грошових відносин;
  - б) теорії грошей: металістична, номіналістична, кількісна, теорія грошей К. Маркса;
    - в) функції грошей;
    - г) еволюція і форми грошей.
6. Грошовий обіг та його закони:
  - а) К. Маркс, І. Фішер та сучасні економісти про закони грошового обігу;
  - б) закони грошового обігу;
  - в) поняття інфляції;
  - г) грошові реформи;
  - д) сучасні зміни в грошовому обігу.
7. Сучасна грошова система:
  - а) суть грошової системи;
  - б) основні типи грошових систем.

Основні економічні категорії та поняття

Акредитив – документ, що засвідчує право клієнта банку на отримання готівки в філії цього банку або в банку-кореспонденті.

Банкнота – вексель банку, за яким пред'явник може одержати гроші і яким банк замінює комерційний вексель.

Біметалізм – система грошового обігу, яка ґрунтувалась на використанні як повноцінних грошей двох різних металів.

Вартість товару – уречевлена в товарі загальнолюдська (суспільна) праця. Вартість товару вимірюється не індивідуальними затратами, а суспільно-необхідними – затратами праці при нормальних наявних умовах виробництва, середній продуктивності та середній умілості робітника.

Вартість утрачених можливостей – вартість товару чи ресурсу, від яких відмовились.

Вексель – письмове боргове зобов'язання встановленої законом форми, в якому зазначена величина грошового боргу, строки його сплати, а також право його власника (векселедержателя) вимагати від боржника (векселедавця) сплати боргу за настанням означеного строку.

Гранична корисність – додаткова корисність, або задоволення, одержуване людиною від споживання ще однієї одиниці конкретного блага.

Гроші – товар, який є загальним еквівалентом вартості.

Грошова реформа – перебудова наявної в країні грошової системи.

Грошовий обіг – процес руху грошей, що обслуговує реалізацію суспільного продукту.

Деномінаційна грошова реформа – реформа, за якої разом зі зміною зразка купюри відбувається зміна існуючого масштабу цін (зменшення кількості нулів на купюрах).

Домашня промисловість – виробництво в селянському господарстві готових продуктів для особистого і виробничого споживання.

Другий великий суспільний поділ праці – відділення ремесла від землеробства.

Загальна форма вартості – форма вартості, за якої різним товарам, які перебувають у відносній формі вартості, відповідає один товар, що перебуває в еквівалентній формі, внаслідок чого останній перетворюється в загальний еквівалент та набуває властивості загальної обмінюваності.

Закон вартості – це закон, який передбачає, що виробництво й обмін товарів мають здійснюватися на основі їхньої вартості, тобто як обмін еквівалентів.

Закони грошового обігу – закони, що визначають кількість грошей, яка необхідна для нормального функціонування суспільного виробництва за різних умов.

Засіб обігу – засіб придбання необхідного товару та покриття боргових зобов'язань.

Конфіскаційна грошова реформа – реформа, за якої відбувається безоплатне вилучення державою частини грошей суб'єктів економіки.

Корисність товару – здатність товару задовольняти певний рівень потреб.

Кредитна картка – пластиковий носій, на якому записана в електронній формі інформація про величину суми грошей, якою може розпоряджатись її власник.

Кредитні гроші – гроші, які являють собою боргові зобов'язання суб'єктів економіки і завдяки цьому виконують роль знаків вартості в обігу.

Металеві гроші – гроші, матеріальне тіло яких виготовлено з певного металу, а загальним еквівалентом вони стають завдяки великим витратам виробництва на видобуток цього металу.

Мінова вартість – кількісне відношення або пропорція, в якому один товар обмінюється на інший.

Міра вартості – засіб визначення вартості іншого товару в обміні.

Монета – певна кількість металу визначених форми, ваги та проби з відповідним державним клеймом.

Монометалізм – система грошового обігу, яка ґрунтувалась на використанні як повноцінних грошей лише одного металу.

Натуральне виробництво – тип господарства, в якому виробництво спрямоване безпосередньо на задоволення особистих потреб і потреб виробництва.

Неповноцінні гроші – гроші, витрати на виготовлення яких є значно меншими, ніж той номінальний знак вартості, який на них позначений.

Паперові гроші – гроші, які являють собою лише знаки вартості, виготовлені з паперу, заміщують в обігу певну кількість повноцінних грошей і випускаються в обіг державою з примусовим курсом.

Повна, або розгорнута, форма вартості – форма вартості, за якої одному товару, що перебуває у відносній формі вартості, відповідає безліч інших товарів, що перебувають в еквівалентній формі вартості.

Повноцінні гроші – гроші, що є загальним еквівалентом завдяки витратам виробництва на виготовлення їх матеріалу на рівні номінального знаку вартості, який на них позначений.

Проста, одинична, чи випадкова, форма вартості – форма вартості, за якої одному товару, що перебуває у відносній формі вартості, відповідає тільки один товар, що перебуває в еквівалентній формі вартості.

Просте товарне виробництво – товарне господарство, в якому товари виробляються дрібними виробниками – ремісниками, селянами тощо.

Рідкість – характеристика економічних благ, що відображає обмеженість ресурсів для задоволення безмежних потреб суспільства.

Розвинена форма товарного виробництва – товарне господарство, в якому майже все виробляється не для себе, а на ринок.

Споживча вартість – здатність товару задовольняти певні потреби, особисті та виробничі.

Товар – продукт, що виробляється не для особистого споживання, а для обміну на гроші.

Товарне виробництво – організаційна форма суспільного виробництва, за якої продукти виробляються не для власного споживання, а для обміну через купівлю-продаж на ринку.

Товарно-грошові відносини – система зв'язків і відносин між людьми, які пов'язані з виробництвом товарів та їх обміном на ринку.

Формальна грошова реформа – реформа, за якої упроваджується новий зразок купюри з одночасним або поступовим вилученням тієї, що функціонує.

Ціна – вираз вартості товару у грошовій формі.

Цінність товару – ступінь корисності товару для конкретного індивідуума.

Чек – письмове розпорядження власника поточного рахунка в банку про виплату готівки або перерахування з рахунка на інший рахунок певної суми грошей.

Теми рефератів (фіксовані виступи)

1. Роль суспільного поділу праці у розвитку товарного виробництва і товарного обміну.
2. Еволюція товарного виробництва.
3. Особливості дії закону вартості за сучасних умов.
4. Теорії грошей.
5. Грошові реформи в Україні в 90-х рр. ХХ ст.
6. Грошові агрегати в різних країнах: сутність, функціональне призначення та рівень ліквідності.
7. Еволюція грошей і сучасність.
8. Конвертованість грошей та умови її забезпечення.
9. Економічна роль золота в сучасних умовах.

План самостійної роботи

1. Загальні форми організації суспільного виробництва та їх характеристики.
2. Товар – основний елемент товарного господарства. Відмінності товару від продукту.
3. Вартість як економічна категорія. Величина вартості товару.
4. Сучасні гроші та їх особливості.
5. Грошові системи, риси діючої грошової системи.
6. Роль грошей у міжнародному обміні.

Запитання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте основні риси натурального і товарного виробництва.
2. Які умови виникнення товарного виробництва?
3. Як ви розумієте економічну відокремленість товаровиробників?
4. Які загальні риси і відмінності простого й розвинутого товарного виробництва?
5. У чому полягає специфіка поняття “товар-послуга”?
6. Порівняйте теорію трудової вартості з теорією граничної корисності. Обґрунтуйте, чому їх необхідно поєднувати.

7. У чому полягають сутність і функції закону вартості?
8. Охарактеризуйте основні концепції виникнення грошей.
9. У чому полягає сутність грошей?
10. Розкрийте співвідношення основних функцій грошей.
11. Які особливості паперових і кредитних грошей?
12. Чим пояснюється відмова від товарних грошей на користь кредитно-паперових?
13. Що таке ліквідність грошей?
14. У чому полягають негативні наслідки бартеру?
15. Що таке грошова маса та які її показники?
16. Що слід розуміти під грошовою системою та які її елементи?
17. Сформулюйте закони обігу грошей.
18. Напишіть формулу рівноваги грошової і товарної маси І. Фішера.
19. Які причини інфляції?

Тести

1. Що є головною відмінною рисою натурального господарства:
  - а) технологічна відособленість товаровиробників;
  - б) споживання продуктів праці тим господарством, де вони були створені;
  - в) вільний вибір виробником напряму діяльності;
  - г) наявність розподілу праці.
2. Назвіть основну причину виникнення товарного виробництва:
  - а) розвиток продуктивних сил;
  - б) економічна відособленість товаровиробників на основі приватної форми власності на засоби виробництва;
  - в) технологічна відособленість товаровиробників;
  - г) конкурентна боротьба між товаровиробниками.
3. Представники якої економічної школи створили трудову теорію вартості:
  - а) меркантилізм;
  - б) фізіократи;
  - в) класична економічна школа;
  - г) монетаризм.
1. Чим визначається величина вартості товару за трудовою теорією вартості:
  - а) затратами живої праці на одиницю продукції;
  - б) природними властивостями товару;
  - в) суспільно-необхідними затратами праці на виробництво одиниці продукту;
  - г) граничною корисністю;
5. Гранична корисність – це:
  - а) здатність блага задовольняти ту чи іншу потребу людини;
  - б) корисність, яку споживач отримує від споживання додаткової одиниці блага;
  - в) суб'єктивна оцінка блага;

- г) сума граничних рівновеликих частин блага.
6. Із збільшенням кількості одиниці блага, які є у розпорядженні споживача, загальна корисність цього блага:
- а) зменшується;
  - б) зростає;
  - в) залишається незмінною;
7. Яке з положень є визначенням товарного виробництва:
- а) процес перетворення людиною речовин природи з метою одержання необхідних природних засобів;
  - б) це організація суспільного господарства, де застосовують традиційні методи виробництва, техніку та технологію;
  - в) це організація суспільного господарства в якому відокремлені виробники виробляють продукти і послуги для обміну, продажу;
  - г) немає правильної відповіді.
8. Чи є товаром:
- а) вирощені у власному садку яблука для власного споживання;
  - б) масове виробництво взуття;
  - в) надрукована власна книга;
  - г) вирощені у власному квітнику квіти і подаровані знайомим.
9. Якої функції не виконує закон вартості
- а) функції регулятора пропорції розвитку економіки країни;
  - б) функції захисту національних виробників від зовнішніх конкурентів;
  - в) функції стимулятора розвитку продуктивних сил;
  - г) функції майнового розшарування господарюючих суб'єктів.
10. Яку із перерахованих функцій не виконує закон вартості:
- а) є фактором змін у розміщенні виробництва;
  - б) визначає кількість грошей в обігу;
  - в) диференціює виробників;
  - г) стимулює науково-технічний прогрес.

Тема 4. Капітал: процес виробництва і нагромадження. Наймана праця і заробітна плата

План лекції

1. Капітал як матеріальна основа індивідуального відтворення
2. Кругооборот і оборот капіталу (фондів) на підприємстві
3. Заробітна плата: сутність, форми та системи заробітної плати
4. Соціальні аспекти економічних відносин

План семінару

1. Доходи населення, їх види та джерела формування:

- а) доходи від трудової діяльності;
- б) доходи від власності;
- в) доходи від трансфертів;
- г) доходи на інтелект;
- д) орендний дохід;
- є) процент на капітал.

2. Заробітна плата – основна форма доходів населення:

- а) економічна природа зарплати;
- б) форми і системи зарплати;
- в) номінальна та реальна заробітна плата;
- г) індексація доходів населення;
- д) системи соціального партнерства.

3. Соціальні програми як джерело формування сімейних доходів.

4. Сукупний сімейний бюджет:

- а) доходи сімейного бюджету;
- б) структура використання сімейних доходів;
- в) пенсійне забезпечення та його види.

Основні економічні категорії та поняття

Єдина тарифна система – система оплати праці на основі запровадження єдиної тарифної сітки і введення системи гнучких тарифних ставок.

Заробітна плата – перетворена форма вартості і ціни товару робоча сила.

Мінімальна заробітна плата – встановлений державою норматив у вигляді грошового еквівалента, що забезпечує задоволення потреб на рівні простого відтворення робочої сили найнижчої кваліфікації за умов суспільно нормальної інтенсивності праці.

Номінальна заробітна плата – грошовий вираз заробітної плати.

Нормування праці – вид управлінської діяльності на підприємстві (фірмі), що полягає у встановленні необхідних витрат і результатів праці.

Оплата праці – винагорода, яка у грошовій або натуральній формі сплачується роботодавцем найманому працівникові.

Оплата праці акордна – форма відрядної заробітної плати, за якою оплата здійснюється за конкретну роботу, а обсяг і строки роботи визначені в угоді.

Оплата праці відрядна – система заробітної плати, за якою заробіток працівника залежить від кількості виготовленої продукції, відрядних розцінок та норм виробітку. Існує у формах: індивідуально-відрядна, колективно-відрядна, відрядно-прогресивній, відрядно-преміальній, акордній.

Оплата праці відрядно-прогресивна – форма відрядної заробітної плати. Складається з двох частин: у межах норм виробітку нараховується за відрядними розцінками, а за продукцію, виготовлену понад встановлені норми, – за прогресивно зростаючими розцінками.

Оплата праці погодинна – система заробітної плати, за якою заробіток працівника визначається за кількістю відпрацьованого часу та встановленою тарифною ставкою або посадовим окладом.

Оплата праці преміальна – форма заробітної праці, що передбачає поєднання погодинної або відрядної оплати праці з преміюванням працівників на підставі розроблених положень, які визначають цілі та механізм преміювання.

Прожитковий мінімум – вартість набору товарів і послуг, визначеного на основі обґрунтованих нормативів споживання й забезпеченості населення першочерговими життєвими засобами.

Реальна заробітна плата – кількість товарів та послуг, яку можна придбати в певний момент за суму, що становить номінальну заробітну плату.

Тарифна система – встановлена державою сукупність нормативів, за допомогою яких здійснюється організація зарплати: тарифні ставки й надбавки до них, тарифні сітки, схеми посадових окладів і тарифно-кваліфікаційні довідники.

Тарифна сітка – форма організації оплати праці на основі поєднання тарифних розрядів (залежно від складності роботи) з відповідними тарифними коефіцієнтами.

Тіньова заробітна плата – заробіток найманого працівника, який перебуває за межами офіційного (державного) обліку й контролю.

Трудовий контракт – згода робітника виконувати покладені на нього роботодавцем завдання в обмін на поточні та майбутні виплати.

Теми рефератів (фіксовані виступи)

1. Якість життя населення в Україні.
2. Теорії заробітної плати.
3. Основні напрямки поліпшення форм оплати праці в ринкових умовах.
4. Соціальна політика держави в ринковій економіці.

План самостійної роботи

1. Заробітна плата в сучасних умовах господарювання.
2. Пенсійна реформа в Україні.
3. Компенсаційна політика держави.

Запитання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте види доходів і відмінності між ними.
2. У чому різниця між номінальними і реальними доходами?
3. У чому сутність розподілу доходів?
4. Які існують форми розподілу доходів?
5. Назвіть принципи розподілу доходів у суспільстві за марксистською та маржиналістською концепціями.
6. У чому полягає зміст заробітної плати? Яких форм вона набуває? Розкрийте їхній зміст.
7. Чому сучасна економічна теорія розглядає дохід на капітал (незалежно від того, які форми він приймає) як відсоток?

8. Чому існує нерівність у розподілі доходів?
9. Які ви знаєте методи відображення та виміру нерівномірного розподілу доходів між різними верствами населення?
10. Назвіть основні інструменти, за допомогою яких держава здатна впливати на зменшення диференціації у розподілі доходів між окремими членами суспільства.

Тема 5. Витрати виробництва і прибуток

План лекції

1. Витрати виробництва, їх суть та види.
2. Собівартість продукції, її структура та види.
3. Прибуток підприємства, його суть, функції та види.

План семінару

1. Суть витрат виробництва. Класифікація витрат виробництва в ринковій економіці:
  - а) зовнішні (явні) і внутрішні (неявні) витрати;
  - б) постійні та змінні витрати в короткому і довгому періоді;
  - в) граничні витрати;
  - г) валові і середні витрати.
2. Собівартість продукції: суть, види, структура та шляхи зниження.
3. Прибуток як економічна категорія розвинутого товарного виробництва:
  - а) сутність і теорії прибутку;
  - б) бухгалтерський, економічний і нормальний прибуток;
  - в) розподіл прибутку за основними напрямками його використання;
  - г) норма прибутку і чинники, що на неї впливають.
4. Підприємницький дохід, позичковий відсоток, торговий прибуток.

Основні економічні категорії та поняття

Бухгалтерський прибуток – різниця між загальним виторгом (доходом) підприємства і бухгалтерськими витратами (собівартістю).

Валові витрати – сума постійних і змінних витрат на кожному рівні виробництва.

Витрати обігу – витрати підприємства сфери обігу, пов'язані з реалізацією продукції.

Внутрішні (неявні) витрати – витрати фірми на використання власних (неоплачуваних) ресурсів.

Граничні витрати виробництва – додаткові витрати на виробництво однієї додаткової одиниці обсягу продукції.

Економічний прибуток – різниця між загальним виторгом (валовим доходом) і економічними витратами.

Економічні витрати – виплати, які підприємство повинне зробити, або ті доходи, які підприємство повинно забезпечити постачальнику ресурсів для того, щоб відволікти ці ресурси від використання в альтернативних виробництвах.

Закон спадної віддачі – продукт кожної додаткової одиниці чинника виробництва зменшується, якщо інші чинники залишаються сталими.

Змінні витрати – витрати, величина яких у короткостроковому періоді змінюється залежно від зміни обсягу продукції.

Зовнішні (явні) витрати – витрати на оплату економічних ресурсів, постачальники яких не є власниками фірми (грошові витрати на придбання сировини, палива, обладнання, трудових та транспортних послуг тощо).

Маса прибутку – це абсолютний розмір прибутку в грошовому вираженні.

Норма прибутку – відношення прибутку в грошовому вираженні до всього авансованого капіталу, виражене у відсотках.

Нормальний прибуток – дохід тих, хто забезпечує економіку підприємницькими здібностями.

Постійні витрати – витрати, величина яких у короткостроковому періоді не залежить від зміни обсягу продукції.

Середні витрати – витрати на одиницю випуску продукції, які дорівнюють валовим витратам, поділеним на вироблену кількість товару.

Трансакційні витрати – витрати у сфері обігу, пов'язані з передачею прав власності.

Теми рефератів (фіксовані виступи)

1. Економічні витрати: суть і структура.
2. Трансакційні витрати та собівартість продукції.
2. Прибуток – головний показник успіху господарської діяльності підприємства.
3. Шляхи підвищення прибутковості діяльності підприємств.

План самостійної роботи

1. Граничні та трансакційні витрати.
2. Підприємницький дохід та його складові.
3. Торговий прибуток і механізм його утворення.

Запитання для самоконтролю

1. Що таке витрати виробництва? Які існують види витрат?
2. З'ясуйте взаємозв'язок економічних витрат виробництва і собівартості.
3. Що лежить в основі поділу витрат виробництва на постійні і змінні, внутрішні і зовнішні?
4. Що таке граничні витрати? Дайте їх обґрунтування.
5. У чому полягає сутність прибутку?
6. Проаналізуйте основні форми прибутку.
7. Як визначається норма прибутку? Яку економічну роль відіграє прибуток?
8. Охарактеризуйте сутність закону спадної віддачі ресурсів.

9. Розкрийте сутність та значення прискореної амортизації. Обґрунтуйте її вплив на величину прибутку.

Тести

1. Яку практичну доцільність має скорочення індивідуальних витрат виробництва:
  - а) сприяє зменшенню кількості працюючих;
  - б) зменшує суму прибутку для оподаткування;
  - в) збільшує прибутковість виробництва;
  - г) зменшує фонд заробітної плати на підприємстві.

2. Категорія "витрати виробництва" означає:
  - а) витрати праці окремого виробника на виробництво товару;
  - б) витрати суспільно необхідної праці на виробництво товару;
  - в) матеріальні витрати підприємства на виробництво товару;
  - г) витрати на виробництво і реалізацію товару.

3. Виробництво 50 одиниць продукції на підприємстві обходиться у 1000 грн., з яких 150 грн. - постійні витрати. Яку суму потрібно витратити підприємству на виробництво 30 одиниць цієї ж продукції в умовах короткострокового періоду?
  - а) 660 грн.;
  - б) 600 грн.;
  - в) 850 грн.;
  - г) 1000 грн.

4. Загальний дохід від реалізації продукції дорівнює 10.000 грн. Якими повинні бути витрати, щоб рентабельність дорівнювала 25%:
  - а) 25 000 грн.;
  - б) 40 000 грн.;
  - в) 250 000 грн.;
  - г) 400 грн.

5. Як кількісно співвідносяться поняття "витрати суспільства" (W) і "витрати підприємства" (K):
  - а) $W > K$ на величину додаткового продукту;
  - б) $K = W$;
  - в) $K > W$ на величину матеріальних затрат;
  - г) $K > W$ на величину амортизації обладнання.

6. Як називають матеріальні витрати підприємства:
  - а) ціна виробництва;
  - б) вартість виробництва;
  - в) собівартість;
  - г) оборотні фонди.

7. Дайте визначення, яке найбільш повно розкриває сутність прибутку:
- це різниця між грошовою виручкою від реалізації продукції і комерційною собівартістю з доданням позареалізаційних доходів;
  - це різниця між валовою продукцією та витратами на її реалізацію;
  - це реалізований підприємством додатковий продукт.

Задача. Підприємство (фірма) реалізувала 100 одиниць готової продукції за ціною 30 грн. за одиницю, фактична собівартість якої склала 15 грн. за одиницю. Розрахуйте показники ефективності господарської діяльності.

Тема 6. Ринок і механізм його функціонування. Конкуренція і ціноутворення.

План лекції

- Суть ринку, його риси та структура
- Ринковий механізм та його основні елементи
- Ціна в ринковій економіці
- Конкуренція і монополія

План семінару

- Ринок як результат еволюції товарного виробництва:
  - сутність ринку, умови виникнення та його характерні риси;
  - структура та види ринку.
- Ринковий механізм та його основні елементи:
  - попит, крива попиту, закон попиту, еластичність попиту;
  - пропозиція, крива пропозиції, закон пропозиції, еластичність пропозиції;
  - ринкова ціна, рівноважна ціна, функції ціни, система цін;
  - конкуренція та її роль у функціонуванні ринку;
  - недоліки ринкового механізму і необхідність державного регулювання.
- Моделі ринкової економіки.

Основні економічні категорії та поняття

Досконала (чиста) конкуренція – ситуація, коли жоден виробник не може впливати на ринкову ціну.

Відкритий ринок – ринок, на якому так багато продавців і покупців певного товару, що ніхто не може вирішальним чином впливати на ринкову ціну.

Конкуренція – економічне змагання за досягнення кращих результатів у будь-якій сфері діяльності, боротьба товаровиробників за найбільш вигідні умови господарювання, одержання максимального прибутку.

Монополія – ринкова ситуація, коли певний товар поставляється єдиним підприємством, яке здатне впливати на обсяг виробництва і на ціну товару.

Монополія часткова – ринкова ситуація, коли кількість продавців така незначна, що кожен з них здатен впливати на загальний обсяг пропозиції і на ціну.

Недосконала конкуренція – ринкова ситуація, коли підприємство або об'єднання підприємств виробляє і постачає таку частку продукту, що може вирішальним чином впливати на формування ціни. Недосконалою конкуренцією є: чиста монополія, олігополія, монополістична конкуренція.

Олігополія – ситуація в умовах недосконалої конкуренції, коли виробництво в певній галузі контролюється невеликою кількістю підприємств.

Попит – потреба в товарах (послугах), яка зумовлена платоспроможністю і виражена в грошовій формі.

Пропозиція – кількість продукту, що може бути доставлена на ринок для продажу за кожної можливої ціни протягом визначеного проміжку часу.

Пропозиція чинників виробництва – готовність їх власників поставити виробничі ресурси на ринок за ціни відповідного рівня та з урахуванням інших чинників.

Ринковий механізм – координація діяльності суб'єктів через систему цін.

Ринок – обмін, що здійснюється відповідно до законів товарного виробництва та обміну.

Ринок виробничих ресурсів – ринок землі, праці і засобів виробництва (капіталу), спрямований на задоволення виробничих потреб.

Ринок капіталів – оренда капітальних благ або такий її різновид, як лізинг.

Рівноважна ціна – ціна, за якої не має ні дефіциту, ні надлишку товарів і послуг; ціна на конкурентному ринку, за якої величина попиту і величина пропозиції збігаються.

Цінова еластичність попиту – відношення відсотка зміни величини попиту до відсотка зміни ціни.

Цінова еластичність пропозиції вимірюється відсотком зміни величини пропозиції внаслідок зміни ціни товару на 1 %.

Теми рефератів (фіксовані виступи)

1. Соціально-орієнтована економіка: сутність, риси, структура.
2. Методи конкурентної боротьби.
3. Ринок праці в Україні: стан і проблеми.
4. Механізм формування рівноважної ціни.
5. Роль антимонопольного законодавства України в забезпеченні добросовісної конкуренції.

План самостійної роботи

1. Ринок і конкуренція.
2. Теорія цін і ціноутворення.
3. Ринкова рівновага попиту і пропозиції: поняття і типи.
4. Соціально орієнтована ринкова економіка: сутність, риси, структура.
5. Вплив ринків чинників виробництва на розвиток суспільного виробництва.
6. Формування ринку землі в Україні.

Запитання для самоконтролю

1. Який із секторів економіки (ринковий чи бюджетний) кращий? Аргументуйте свою позицію.
2. Хто і як визначає пропорції між бюджетним і ринковим секторами економіки?
3. Дайте “класичне” і “маркетингове” визначення ринку. Що між ними спільного і відмінного?
4. За яких умов виникає ринок?
5. Що таке економічна свобода? В яких формах вона проявляється?
6. За допомогою графіка рівноваги попиту і пропозиції поясніть:
  - 1) сутність рівноважної ціни;
  - 2) ринкову рівновагу;
  - 3) ринковий механізм.
7. Поясніть терміни: еластичний попит, нееластичний попит, одинична еластичність попиту, абсолютно еластичний попит, абсолютно нееластичний попит.
8. Чому пропозиція такого чинника, як земля є абсолютно нееластичним? Відповідь обґрунтуйте.
9. Поясніть, яким чином чинник часу впливає на обсяги та еластичність пропозиції продовольства для населення?
10. Поясніть, чому і яким чином ринкова система забезпечує координуючі і організаційні механізми, що виключають хаос у ринковій економіці.
11. Дайте характеристику структури ринку за різними критеріями.
12. Назвіть функції ринку і розкрийте їхній зміст.
13. Назвіть переваги ринкової економіки, її недоліки і шляхи подолання недоліків ринку.
14. Виробництво яких благ притаманне ринковому сектору економіки (звичайних чи суспільних) і чому?

Тести

1. Що є необхідною умовою виникнення ринку:
  - а) гроші;
  - б) суспільний поділ праці;
  - в) розвиток торгівлі;
  - г) розвиток транспорту.
2. Яке визначення найточніше розкриває сукупність ринку:
  - а) ринок – це місце обміну продуктами праці відповідно до законів товарного виробництва;
  - б) ринок-це сектор економіки, що охоплює торгівлю;
  - в) ринок – це інститут або механізм, який зводить покупців і продавців певних товарів і послуг;
  - г) ринок - це сукупність економічних відносин між продавцями і покупцями в процесі купівлі-продажу товарів і послуг;

3. Який метод ціноутворення забезпечує формування рівноважної ціни:
- а) розрахунок ціни за формулою: середні витрати виробництва плюс прибуток;
  - б) встановлення цін на основі відчутності та цінності товару;
  - в) встановлення ціни на основі співвідношення попиту і пропозиції;
  - г) встановлення цін на закритих торгах.
4. Ринкова ціна є складовим елементом:
- а) структури ринку;
  - б) ринкового механізму саморегулювання;
  - в) монополії;
  - г) ринкової інфраструктури.
5. Олігополія - це така структура ринку, в якій:
- а) є один виробник і продавець продукту;
  - б) декілька фірм-конкурентів виробляють значну частину певного продукту;
  - в) велика кількість фірм -конкурентів виготовляє диференційований продукт;
  - г) велика кількість фірм-конкурентів виготовляє однорідний продукт.
6. Який вид цін найкраще виконує функції ринкової ціни:
- а) державні ціни
  - б) ціни конкурентного ринку
  - в) ціни монополістичного ринку
  - г) ціни олігопольного ринку
7. Як називається така економічна ситуація, коли покупцем якоїсь продукції є тільки одна фірма (організація):
- а) монополія;
  - б) олігополія;
  - в) дуополія;
  - г) монопсонія.
8. Ринок існує:
- а) там, де споживачі виявляють свої потреби і бажання;
  - б) коли рекламуються товари;
  - в) там, де торговці будують магазин;
  - г) там, де продавці і покупці обмінюються товарами та послугами.
9. Яке визначення попиту є правильним і найбільш повним:
- а) попит – це потреба у якомусь продукті;
  - б) попит –це поєднання (комбінація) ціни і кількості продукту, яке зображується окремою точкою на кривій попиту;
  - в) попит – це платоспроможна потреба;
  - г) попит – це нужда.

10. Величина попиту змінюються відносно ціни обернено, тоді як величина пропозиції:
- а) змінюється прямо;
  - б) завжди не залежить від ціни;
  - в) змінюються обернено;
  - г) всі відповіді неправильні.
11. У чому полягає суть закону попиту:
- а) виражає інтереси виробників товарів і послуг;
  - б) відповідає інтересам найбільш бідних верств населення;
  - в) при незмінності інших параметрів зниження цін веде до відповідного зростання величини попиту і навпаки.
  - г) при незмінності інших параметрів зниження цін веде до відповідного зменшення величини попиту і навпаки.
12. Що являє собою ціна ринкової рівноваги:
- а) ціна, яка відповідає інтересам покупців;
  - б) ціна, при якій виробники готові продавати товари для ринку і яка рівна тій кількості, яку споживачі готові придбати;
  - в) ціна, що забезпечує гранично високий прибуток виробникам товарів і послуг;
  - г) ціна, яка спонукає виробників товарів до мінімізації витрат.
13. Закон пропозиції:
- а) забезпечує високий прибуток виробникові товарів чи послуг;
  - б) виражає залежність між ефектом доходу і заміщення;
  - в) це показник цінової еластичності;
  - г) з підвищенням ціни відповідно зростає пропозиція і навпаки.
14. Що лежить в основі поділу ринку на окремі види:
- а) форма власності суб'єктів, що функціонують на ринку;
  - б) спосіб, який здійснюють розрахунки господарюючі суб'єкти;
  - в) структура товарів і послуг, що є об'єктом купівлі продажу;
  - г) економічне призначення об'єктів ринкових відносин.
15. До основних елементів сучасного ринку не можна віднести:
- а) повну економічну самостійність суб'єктів;
  - б) вільні ринкові ціни;
  - в) конкуренцію;
  - г) розподіл ресурсів державою.
16. Ринок товарів послуг знаходиться у стані рівноваги, якщо:
- а) рівень технології змінюється поступово;
  - б) обсяг попиту дорівнює обсягу пропозиції;
  - в) попит перевищує пропозицію;
  - г) пропозиція перевищує попит.

17. Який з названих ринків в Україні найбільш відповідає умовам чистої монополії:

- а) Південний машинобудівний завод (м. Дніпропетровськ);
- б) Дрогобицький золотий завод;
- в) Львівський АТ “Конвеєр”;
- г) всі відповіді правильні.

18. Поняття “досконалої конкуренції” передбачає:

- а) на ринку є багато покупців;
- б) на ринку є багато продавців;
- в) фірми, галузі виробляють ідентичні товари;
- г) продавці та покупці мають повну інформацію про ринок;
- д) всі попередні відповіді правильні.

19. Який із перелічених ринків найбільше відповідає умовам олігополії:

- а) пшениці;
- б) золота;
- в) алюмінію;
- г) мінеральної води.

20. Вкажіть, який з названих елементів не входить до ринкового механізму саморегулювання :

- а) співвідношення попиту і пропозиції;
- б) державне регулювання;
- в) ринкова ціна;
- г) економічна конкуренція.

Задача 1. За даними таблиці побудуйте графіки попиту і пропозиції. Визначте рівноважні ціну і кількість.

Ціна (грн. за одиницю)	Пропозиція (тис. одиниць)	Попит (тис. одиниць)
2	10	60
4	20	50
6	30	30
8	50	20
10	80	10

Задача 2. Функція пропозиції товару описується рівнянням $Q_S = -2 + 3p$, а функція попиту на нього $Q_D = 6 - p$, де p – ціна в гривнях, а величина попиту та пропозиції в тис. штук. Побудуйте графіки попиту і пропозиції. Визначте рівноважну ціну і кількість. Як вплине на рівноважну ціну і кількість впровадження нової технології?

Модуль 2. Теоретичні основи підприємництва

Тема 7. Домогосподарство в системі економічних відносин

План лекції

1. Економічна сутність домогосподарств та їхні функції.
2. Доходи домогосподарств.
3. Витрати на споживання та заощадження домогосподарств.
4. Сутність власності та її роль в економічному житті суспільства.
5. Багатоманітність форм власності в змішаній економіці.
6. Роздержавлення власності як загальноекономічний процес та його особливості в умовах перехідної економіки постсоціалістичних країн.

План семінару

1. Домогосподарства як суб'єкт ринкових відносин:
  - а) суть домогосподарств;
  - б) функції домогосподарств.
2. Доходи домогосподарств та їх розподіл:
  - а) доходи домогосподарств та їх джерела;
  - б) розподіл доходів: функціональний та особистий.
3. Витрати на споживання. Заощадження домогосподарств:
  - а) витрати на споживання. Ефект заміщення і споживчий надлишок;
  - б) максимізація граничної корисності;
  - в) заощадження;
  - г) домогосподарства і сукупний попит.

Основні економічні категорії та поняття

Бюджет сім'ї – баланс сімейних доходів та витрат, складений, як правило, на один місяць.

Власність сім'ї – майно та сукупність грошових коштів, якими володіє сім'я.

Гранична корисність доходу – середня гранична корисність на гривню всіх товарів за стану рівноваги для споживача.

Домогосподарство – особа або група осіб, що об'єдналися з метою забезпечення всім необхідним для життя, тобто об'єднаних спільним веденням господарства.

Ефект доходу – вплив зміни ціни на реальний дохід споживачів.

Ефект заміщення – коли ціна товару зростає, то споживачі намагаються замінити цей товар іншим, щоб отримати бажане задоволення за найменшу ціну.

Заощадження – частина доходу домогосподарства, що не сплачується у вигляді податку та не витрачається на купівлю товарів особистого споживання.

Індивідуальна власність – особиста власність, власність трудового господарства, власність селянського і особистого підсобного господарства.

Максимізація граничної корисності – таке впорядкування покупцем свого споживання, за якого кожен окремий товар приносить йому однакову граничну корисність на кожну витрачену гривню.

Самозайнятість – діяльність з метою отримання доходу, що здійснюється поза наймом.

Сім'я – сукупність осіб, що живуть разом, пов'язаних родинністю та спільним бюджетом.

Сімейне підприємство – підприємство, яке знаходиться у власності сім'ї і робота якого організовується членами сім'ї.

Сімейний бюджет – збалансовані потоки доходів і витрат сім'ї.

Сімейний дохід – сума доходів свідомо організованої на основі родинних зв'язків та спільності побуту невеликої групи людей, життєдіяльність яких спрямована на реалізацію соціальних, економічних та духовних потреб окремих індивідів, самої сім'ї і суспільства в цілому.

Споживання домогосподарства – придбання товарів особистого користування та витрати на соціально-культурні та побутові послуги.

Споживчий надлишок – розрив (різниця) між загальною корисністю блага і його ринковою вартістю, що виражається додатковою вигодою для домогосподарства або споживчим надлишком.

Сукупний дохід домогосподарства – уся сума доходів, які воно отримує в грошовій чи натуральній формі з будь-яких джерел.

Теми рефератів (фіксовані виступи)

1. Сімейні доходи та їх формування в умовах переходу до ринку.
2. Проблеми розвитку сімейного підприємництва.
3. Двоїста роль домогосподарств та їх місце в економіці.
4. Особливості функціонування домогосподарств в Україні

План самостійної роботи

1. Функції домогосподарств в ринковій економіці.
2. Структура доходів домогосподарств.
3. Об'єктивна необхідність заощаджень домогосподарств.

Запитання для самоконтролю

1. Доведіть на конкретних прикладах, що домогосподарства є суб'єктами ринкових відносин.
2. Чи можуть домогосподарства бути товаровиробниками? Обґрунтуйте відповідь.
3. Визначте різницю між поняттями “домогосподарство” і “сім'я”. Поясніть, чому ці поняття не тотожні.
4. Які функції виконують домогосподарства в економічному розвитку країни? Обґрунтуйте їх значення та особливості.
5. Які причини обумовлюють диференціацію доходів населення? Обґрунтуйте відповідь. Який рівень диференціації доходів домогосподарств в Україні?

6. Назвіть джерела формування доходів та напрями їх витрат домогосподарствами.
7. Яким чином ви можете обґрунтувати наявність споживчого надлишку?
8. Поясніть зміст граничної корисності доходу.
9. Яка, на ваш погляд, функція домогосподарства є провідною в ринковій економіці?
10. Обґрунтуйте основні чинники, які спонукають домогосподарства частину доходу заощаджувати.

Тести

1. Який пункт не стосується економічних функцій домогосподарств:
  - а) домогосподарства виступають джерелом ресурсів для фірми;
  - б) домогосподарства являють собою попит на ринку ресурсів;
  - в) домогосподарства є елементом соціальної системи;
  - г) домогосподарства виступають платниками податків для держави.
2. Існує два основних види розподілу доходів домогосподарств. Які саме:
  - а) особистий і колективний;
  - б) функціональний і особистий;
  - в) суспільний і індивідуальний.

Задача. Загальні грошові витрати домогосподарства за місяць становили 107,12 грн. на одну особу. З них на придбання продовольчих товарів - 67,09 грн. За два роки загальні грошові витрати домогосподарств зросли на 45,3%, а витрати на придбання продовольчих товарів - на 35,7%. Яку суму витрачають домогосподарства? Як змінювалась питома вага витрат на придбання продовольчих товарів за цей період?

Тема 8. Підприємство як товаровиробник. Валовий дохід і прибуток

План лекції

1. Підприємництво: сутність, умови розвитку та функції.
2. Підприємство як первинна ланка економіки.
3. Продукт підприємства і складові його вартості.
4. Валовий дохід і прибуток.

План семінару

1. Сутність підприємництва, його роль у ринковій економіці: а) поняття підприємництва, його ознаки та функції;
  - б) види та форми підприємницької діяльності;
  - в) проблеми розвитку цивілізованого підприємництва в Україні.
2. Підприємство як суб'єкт ринкової економіки: а) сутність та функції підприємства;
  - б) форми та види підприємств.

3. Капітал (фонди) – матеріальна основа підприємницької діяльності;
- а) кругообіг і оборот капіталу (фондів) як процес індивідуального відтворення;
  - б) оборот капіталу; час обороту; чинники прискорення обороту капіталу в умовах сучасної НТР;
  - в) маркетинг та менеджмент підприємства.
4. Структура капіталу (фондів):
- а) основний капітал (фонди); фізичний і моральний знос;
  - б) амортизація та її норма; значення прискореної амортизації в умовах НТР;
  - в) оборотний капітал (фонди): сутність, структура та показники ефективності використання; оборотні засоби.

Основні економічні категорії та поняття

Амортизація основного капіталу – заміщення в грошовій формі зношених засобів праці поступовим перенесенням вартості на продукт (послуги), що виробляються.

Асоціація – об'єднання, створене з метою постійної координації господарської діяльності (вона не повинна втручатися у виробничу або комерційну діяльність будь-кого з учасників).

Вартість робочої сили – вартість суми життєвих засобів, достатньої для того, щоб підтримувати трудящого індивіда та його дітей у стані нормальної життєдіяльності.

Капітал – авансовані підприємцями у виробництво товарів засоби виробництва, грошові ресурси, засоби на оплату найманої праці, які в процесі своєї продуктивної взаємодії забезпечують зростання вартості та збагачення підприємців.

Консорціум – об'єднання промислового та банківського капіталу на певний час для досягнення єдиної мети.

Корпорація – об'єднання, створене на основі поєднання виробничих, наукових або комерційних інтересів.

Кругообіг капіталу – безперервний рух капіталу, у процесі якого він послідовно проходить три стадії, набуває на кожній з них певної функціональної форми і повертається до своєї висхідної форми – грошової.

Моральний знос основного капіталу – передчасна втрата основними фондами їх вартості або зменшення її.

Оборот капіталу – кругообіг капіталу, узятий не як окремий акт, а як процес, що безперервно повторюється.

Основний капітал – частина продуктивного капіталу, яка повністю і багаторазово бере участь у виробництві товару, переносить свою вартість на новий продукт частинами (у міру зношування).

Партнерство (товариство) – форма організації підприємства, що базується на об'єднанні (пайовому, частковому) майна різних власників.

Первісне нагромадження капіталу – економічний процес, який перетворює, з одного боку, засоби виробництва і засоби до існування в капітал, а з іншого – безпосередніх виробників у найманих робітників.

Підприємництво – самостійна, ініціативна, творча і на власний ризик здійснювана діяльність суб'єктів різних форм власності з виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг і торгівлі з метою одержання прибутку.

Підприємство – первинна ланка суспільного поділу праці і водночас основна ланка народногосподарського комплексу, яка є товаровиробником і забезпечує процес відтворення на основі самостійності та самоокупності.

Торговий капітал – капітал, який забезпечує рух продукту від виробника до споживача.

Фізичний знос основного капіталу – матеріальний знос машин, інструментів, будинків і споруд, інших засобів праці за час їхнього функціонування в процесі виробництва або невикористання.

Теми рефератів (фіксовані виступи)

1. Роль підприємця в максимізації прибутку підприємства.
2. Корпорації (акціонерні товариства) як основна форма організації підприємства в сучасних умовах.
3. Роль амортизації у відтворенні основного капіталу підприємства.

План самостійної роботи

1. Особливості підприємництва в Україні.
2. Поняття капіталу та його форми.
3. Оборотні засоби, їх структура та шляхи прискорення обороту.
4. Банкрутство підприємств та його причини.

Запитання для самоконтролю

1. Дайте загальну характеристику підприємництва та розкрийте спільне і відмінне у поняттях “підприємництво” і “бізнес”.
2. Які причини зумовили еволюцію теорій підприємництва? Розкрийте головні пункти цих еволюційних змін,
3. Дайте порівняльну характеристику класичної та інноваційної моделей підприємництва.
4. Чим (якими чинниками) визначаються організаційні форми підприємництва?
5. Які типи об'єднань підприємств ви знаєте? Чим визначається доцільність використання кожного із них?
6. Як виявляють ступінь залежності підприємств, що входять у корпоративний капітал?
7. Що таке концентрація виробництва? Якими показниками вимірюють її рівень?
8. Який критерій лежить в основі поділу підприємств на малі, середні та великі? Для чого потрібна така класифікація?
9. Назвіть переваги та недоліки малого підприємництва.
10. Які переваги та недоліки (обмеження) властиві великому підприємництву?
11. Яке місце в системі підприємництва займають середні підприємства?

Чому?

12. Як і чому співіснують великі, середні та малі підприємства?
13. Що таке венчурне підприємництво, які функції воно виконує, на яких засадах функціонує?
14. Що особливого ви вбачаєте в лізинговій формі підприємництва?
15. Що таке франчайзинг? На яких засадах він створюється? Назвіть його переваги та обмеження.
16. Розкрийте основні умови, які необхідні для функціонування капіталу підприємства, його кругообігу і обороту, тобто відтворення.
17. Що є джерелом економічного прибутку в короткостроковому періоді?
18. З яких складових складаються час обороту індивідуального капіталу? Проаналізуйте їх особливості.

Тести

1. Чому підприємство є первинною ланкою національної економіки:
  - а) тому, що підприємство вступає у фінансові та валютні відносини з іншими підприємствами;
  - б) тому, що підприємство вступає у відносини власності з іншими підприємствами;
  - в) тому, що на підприємстві здійснюється безпосереднє виробництво товарів і послуг, відбувається поєднання працівників із засобами виробництва;
  - г) тому, що підприємство вступає у відносини кооперації та спеціалізації з іншими підприємствами.
2. Які підприємства є оптимальними за розмірами:
  - а) найменші за розмірами;
  - б) середні за розмірами;
  - в) розміри яких створюють найбільш сприятливі умови для використання досягнень науки, техніки за мінімальних витрат;
  - г) такі, що приносять максимальний прибуток.
3. До принципів підприємницької діяльності не відносять:
  - а) вільний вибір видів підприємницької діяльності;
  - б) самостійне формування програми діяльності;
  - в) комерційний розрахунок і власний комерційний ризик;
  - г) чітко визначений державою розподіл прибутку підприємця.
4. Визначте види підприємств залежно від форм власності:
  - а) промислові, сільськогосподарські, будівельні, транспортні, фінансові, наукові;
  - б) унітарні, корпоративні;
  - в) приватні, колективні, комунальні, державні;
  - г) малі, середні, великі.
5. Капітал здійснює оборот за 1 рік і дає 200 тис. грн. прибутку.
Як зміниться маса прибутку, якщо швидкість обороту капіталу зросте у 3 рази?
  - а) 300 тис.грн.;

- б) 400 тис.грн.;
- в) 500 тис.грн.;
- г) 600 тис.грн.

6. Яка з наведених цілей фірми є найбільш важливою:

- а) максимізація продаж;
- б) отримання прибутку;
- в) підвищення якості продукції;
- г) збільшення заробітної плати робітників.

7. Яка форма організації підприємницької діяльності робить для фізичної особи ризик капіталу мінімальним:

- а) індивідуальне підприємство;
- б) товариство;
- в) акціонерне товариство;
- г) державне підприємство;

8. Що включається в поняття основного капіталу (фондів):

- а) станки, машини, обладнання;
- б) сировина, матеріали;
- в) готова продукція;
- г) заробітна плата, цінні папери.

9. Втрати елементами основного капіталу (фондів) споживної вартості – це:

- а) матеріальний знос;
- б) моральний знос 1 роду;
- в) моральний знос 2 роду;
- г) немає правильної відповіді.

Тема 9. Галузеві особливості виробництва і функціонування капіталу. Форми прибутку, процент і рента

План лекції

1. Аграрна сфера виробництва та її особливості.
2. Рентні відносини.
3. Агропромислова інтеграція та її форми.
4. Торговельний капітал і торговельний прибуток.
5. Позичковий капітал і позичковий процент.
6. Цінні папери як фіктивний капітал сфери обігу.

План семінару

1. Аграрне виробництво – особлива сфера вкладення капіталу:
  - а) особливості сільськогосподарського виробництва;
  - б) аграрні відносини та їх структура.

2. Розвиток підприємництва в сільському господарстві:
  - а) різноманітні форми господарювання в АПК України;
  - б) державна підтримка аграрної сфери та аграрних перетворень.
3. Земельна рента та її форми:
  - а) рента і орендні відносини;
  - б) диференціальна земельна рента, її форми й особливості;
  - в) абсолютна земельна рента;
  - г) монопольна рента;
  - д) ціна землі та її динаміка в розвинутих країнах.

Основні економічні категорії та поняття

Абсолютна земельна рента – рента, яка сплачується з усіх видів земельних ділянок.

Агропромислова інтеграція – посилення взаємозв'язків і органічне поєднання сільського господарства і пов'язаних галузей, які обслуговують сільське господарство, постачають йому ресурси і доводять його продукцію до споживача.

Агропромисловий комплекс (АПК) – сукупність галузей, зайнятих виробництвом продукції сільського господарства, її зберіганням, переробкою і доведенням до споживача.

Диференціальна земельна рента – додатковий чистий дохід, який одержують у землеробстві на відносно кращих (за природною родючістю чи місцеположенням) сільськогосподарських угіддях. У сільському господарстві такий дохід є більш-менш постійним.

Земельна рента – економічна категорія, що виражає економічні відносини, пов'язані з формами власності та її використанням, економічна форма реалізації власності на землю.

Земельний кадастр – сукупність відомостей про природний, господарський та правовий стан земель. Включає дані щодо реєстрації землекористувань, обліку родючості та якості земель, бонітування ґрунтів та економічної оцінки землі.

Земельні відносини – економічні відносини в суспільстві, пов'язані з володінням і користуванням землею як головним засобом виробництва в сільському господарстві.

Землеволодіння – володіння землею на основі права власності, що історично виступає в різних формах.

Землекористування – умови, порядок і форми господарського використання землі особами або колективами, які не мають на неї права землеволодіння.

Земля в сільському господарстві – головний засіб сільськогосподарського виробництва, його активний елемент. Земля є предметом, на який спрямована праця (обробіток, сівба тощо), і водночас засобом праці.

Нееластична пропозиція ресурсів землі – сумарна пропозиція землі як невідтворювального дару природи, кількість якої обмежена самою природою, тобто неекономічним чинником.

Оренда землі – форма землекористування, за якою власник ділянки землі передає її на певний строк іншій особі (організації) для ведення господарства за винагороду (орендну плату).

Ціна землі – це капіталізована земельна рента. Вона прямо пропорційна величині ренти і обернено пропорційна ставці позичкового відсотка.

Якісна неоднорідність землі – різна гранична продуктивність окремих ділянок землі в грошовому виразі, зумовлена їх різною родючістю (чи місцезнаходженням).

Теми рефератів (фіксовані виступи)

1. Особливості функціонування фермерського господарства в Україні.
2. Основні шляхи розвитку сільського господарства в Україні.
3. Становлення ринку землі в Україні.
4. Державна підтримка аграрної сфери та аграрних перетворень.

План самостійної роботи

1. Агропромислова інтеграція та її форми:
  - а) поняття та форми агропромислової інтеграції;
  - б) агропромисловий комплекс (АПК), його функції та структура.
2. Роль і місце агробізнесу в системі АПК розвинутих країн:
  - а) агробізнес як складова частина підприємництва;
  - б) економічний механізм функціонування агробізнесу;
  - в) розвиток нових форм господарювання в АПК України.

Запитання для самоконтролю

1. Розкрийте зміст аграрних відносин і покажіть їхню специфіку.
2. У чому полягає проблема власності на землю і як вона вирішується в Україні?
3. Які ви знаєте види сільськогосподарських підприємств?
4. Що таке земельна рента? Які її форми ви знаєте?
5. Розкрийте сутність диференціальної земельної ренти і покажіть причини її виникнення.
6. У чому полягає сутність монопольної ренти та причини її виникнення?
7. Що таке ціна землі? Прокоментуйте фактори, що впливають на зростання цін на землю.
8. Що таке агропромисловий комплекс і яка його структура?
9. Чому необхідна державна підтримка сільськогосподарського виробництва?
10. Які головні напрями державного регулювання АПК?
11. Яка мета земельної реформи в Україні?

Тести

1. Який вид ренти пов'язаний з природною якістю земель:
  - а) абсолютна рента;
  - б) диференціальна рента 1;
  - в) диференціальна рента 2;
  - г) всі види ренти.

2. Ціна землі виступає як:
  - а) економічна оцінка землі;
  - б) капіталізована земельна рента;
  - в) результат попиту і пропозиції;
  - г) результат державної політики щодо купівлі-продажу землі.

3. Підприємницька діяльність в АПК – це:
  - а) кооперація;
  - б) агропромислова інтеграція;
  - в) агробізнес;
  - г) спеціалізація.

4. У чому полягає відмінність землі як фактора виробництва від інших факторів виробництва:
  - а) вільно відтворюється;
  - б) є продуктом людської праці;
  - в) земля є природною основою для сільськогосподарського виробництва;
  - г) необмеженість пропозиції.

5. Яка причина виникнення диференціальної ренти:
  - а) монополія приватної власності на землю;
  - б) наявність різних по родючості та місцеположенню земель;
  - в) обмеженість земель;
  - г) монополія на землю як об'єкт господарювання.

6. У чому полягає відмінність між рентою і орендною платою:
  - а) це одне і теж;
  - б) оренда є сумою абсолютної і диференціальної ренти;
  - в) рента - це плата за користування капіталом, який вкладений в дану ділянку; орендна плата крім ренти включає суму за користування капіталом у вигляді будівель і споруд.
  - г) вигляді будівель і споруд.

7. Яка мета аграрних реформ в Україні:
  - а) підвищення добробуту сільського населення;
  - б) забезпечення вирішення продовольчої проблеми в країні; створення простору для розвитку продуктивних сил у сільському господарстві;
  - в) господарстві;

- г) заміна колгоспно-радгоспної системи.
8. Що є єдиним джерелом земельної ренти:
- а) родючість ґрунту;
  - б) місцезположення окремих ділянок;
  - в) праця сільськогосподарських робітників;
  - г) високопродуктивні засоби праці.
9. Яка причина існування диференціальної земельної ренти:
- а) дія закону вартості в сільському господарстві;
  - б) аграрна реформа;
  - в) монополія на землю як об'єкт господарювання;
  - г) різна родючість ґрунтів.
10. Якою буде ціна земельної ділянки, якщо щорічно вона забезпечує дохід 36 тис.дол., а ставка позичкового відсотка банків становить 10 %:
- а) 3,6 млн.дол.;
  - б) 36 млн.дол.;
  - в) 360 тис.дол.;
  - г) 3,6 тис.дол.
11. Яка економічна концепція виходить з того, що джерелом всіх доходів, у тому числі земельної ренти, є додатковий продукт:
- а) марксистська;
  - б) неокласична;
  - в) кейнсіанська;
  - г) всі у рівній мірі дотримуються даної точки зору.
12. Яка причина існування абсолютної земельної ренти:
- а) монополія приватної власності на землю;
  - б) наявність різних за якістю земель;
  - в) монополія на землю як об'єкт господарювання;
  - г) нееластичність пропозиції землі.
13. У виробничій структурі сільського господарства країн Західної Європи переважають:
- а) державні підприємства;
  - б) колективні господарства;
  - в) сімейні ферми;
  - г) акціонерні сільськогосподарські підприємства.
14. Хто привласнює диференціальну ренту:
- а) орендар;
  - б) власник землі;
  - в) держава;

г) місцеві органи влади.

15. Від яких факторів залежить ціна землі:

- а) розміру ренти;
- б) ставки позичкового капіталу;
- в) попиту і пропозиції землі;
- г) всіх перерахованих факторів.

16. Провідне місце в ринковому механізмі агро бізнесу належить:

- а) конкуренції між споживачами;
- б) конкуренції між товаровиробниками;
- в) впливу держави на механізм агробізнесу;
- г) ціні на сільськогосподарську продукцію.

17. Яке з положень не характеризує землю як основний елемент:

- а) земля – основний засіб праці в сільському господарстві;
- б) земля – предмет праці;
- в) земля в процесі її продуктивного використання зношується;
- г) земля - засіб виробництва.

Задача 1. Є три ділянки землі однакової площі. На кращій ділянці одержано врожай зерна 25 ц, на середній - 22 ц, на гіршій - 20 ц. Ринкова ціна за 1 ц зерна 50 грн. Розрахуйте, яку ренту за якість землі отримують власники кращої та середньої ділянок.

Задача 2. Якою буде ціна земельної ділянки, якщо щорічно вона забезпечує дохід 40 тис. дол., а ставка позичкового проценту банків становить 10%: а) 4,0 млн.; б) 40 млн.; в) 400 тис. дол.?

Тема 10. Суспільне відтворення. Суспільний продукт і його основні форми

План лекції

1. Сутність суспільного відтворення.
2. Суспільний продукт і національне багатство.
3. Суть проблеми реалізації суспільного продукту. Теорія реалізації Ф.Кене.
4. Теорія відтворення К.Маркса.
5. Кейнсіанство і монетаризм як подальший розвиток теорії суспільного відтворення.

План семінару

1. Сутність і види суспільного відтворення:
  - а) сутність економічного відтворення;
  - б) просте суспільне відтворення;
  - в) розширене суспільне відтворення;
  - г) відтворення всіх елементів економічної системи.

2. Зміст і типи економічного зростання:
  - а) суть та типи економічного зростання;
  - б) рушійні сили економічного зростання.
3. Нагромадження, заощадження та інвестиції, їх суть і місце в економічному зростанні.
4. Макроекономічні показники та методи їх обчислення:
  - а) суспільний продукт і його структура.
  - б) валовий внутрішній продукт (ВВП); в) валовий національний продукт (ВНП);
  - г) чистий внутрішній продукт (ЧВП);
  - д) національний дохід (НД);
  - е) система балансу народного господарства (СБГ).

Основні економічні категорії та поняття

Валовий внутрішній продукт (ВВП) – сукупна вартість кінцевих товарів і послуг, вироблених у поточному періоді на території країни, незалежно від національної належності підприємств.

Валовий національний продукт (ВНП) – сукупна вартість кінцевих товарів і послуг, створених за певний період вітчизняними підприємствами в країні та за її межами.

Відтворення – постійне відновлення та повторення процесу виробництва.

Гранична схильність до споживання – величина додаткового споживання, що його спричиняє одна додаткова гривня доходу.

Економічне зростання – кількісне збільшення та якісне вдосконалення чинників виробництва, а також створених за відповідний період економічних благ (товарів, послуг).

Заощадження – частина доходу, що не споживається.

Інвестиції – сукупність витрат, що реалізуються у формі довгострокових вкладень капіталу в різні галузі та сфери економіки.

Інвестування – збільшення обсягу функціонуючого капіталу за рахунок нагромаджених засобів від прибутку та інших доходів.

Моделі економічного зростання – схеми (концепції) аналізу місця і ролі відповідних чинників виробництва в економічному зростанні.

Нагромадження капіталу – процес перетворення (метаморфоза) господарюючим суб'єктом частки отриманого доходу (прибутку) в капітал для подальшого розвитку своєї бізнесової справи.

Національне багатство – сукупність матеріальних і нематеріальних благ, що вироблені та нагромаджені суспільством за всю його історію.

Національне заощадження – частина національного доходу, яка не використовується на споживання і характеризує обсяг чистого заощадження в суспільстві.

Національний дохід (НД) – сукупний дохід в економіці, який отримують власники чинників виробництва: праці, капіталу, землі, підприємницького хисту. Це – чистий внутрішній продукт, зменшений на величину непрямих податків на бізнес.

Норма нагромадження – виражена у відсотках частка виробничого нагромадження у національному доході.

Норма національного чистого заощадження це відношення національного заощадження (у межах національного доходу) до національного доходу у відсотках.

Просте суспільне відтворення – повторення процесу суспільного відтворення в незмінних масштабах.

Розширене суспільне відтворення – відтворення суспільного виробництва в зростаючих масштабах.

Сукупний суспільний продукт (ССП) – сукупність усіх матеріальних благ і послуг, створених у суспільному виробництві, як правило, за рік.

Тіньова економіка – приховані господарськими та інституціональними одиницями види діяльності, що офіційно не обліковуються державними органами.

Функція заощадження – зв'язок між розмірами заощадження та доходу.

Функція споживання – зв'язок між споживанням та доходами.

Чистий внутрішній продукт (ЧВП) – ВВП, зменшений на величину амортизаційних відрахувань.

Теми рефератів (фіксовані виступи)

1. Система народногосподарського балансу: сутність і основні показники.
2. Система національних рахунків: сутність і структура.
3. Основні макроекономічні показники в системі національних рахунків.
4. Структурні зрушення в пропорціях суспільного відтворення економіки України.
5. Тіньова економіка в західних країнах та її особливості в Україні.
6. Концепції національного багатства в сучасній економічній літературі.
7. Національне багатство в умовах економічної кризи.

План самостійної роботи

1. Економічне зростання та ефективність економіки.
2. Нагромадження, його ефективність і напрям розвитку.
3. Національне багатство: сутність, структура та проблеми його відтворення.

Запитання для самоконтролю

1. У чому полягає сутність економічного відтворення?
2. Дайте характеристику основних форм суспільного відтворення.
3. Назвіть особливості відтворення національного продукту.
4. Чому в економіці існує проміжний продукт? Назвіть підприємства, які спеціалізуються на виробництві проміжного продукту.
5. Дайте характеристику основних показників, що визначають результати суспільного відтворення.
6. Проаналізуйте основні методологічні принципи системи національних рахунків.

7. У чому сутність національного багатства?
8. Назвіть основні елементи національного багатства.
9. Поясніть роль національного багатства в економічному відтворенні. Як ви вважаєте чи є різниця між національним багатством і економічним потенціалом суспільства?
10. У чому сутність економічного зростання?
11. Дайте характеристику основних типів економічного зростання.

Тести

1. Економічне зростання – це:
  - а) якісні зміни в виробництві;
  - б) кількісні зміни у ресурсах;
  - в) кількісні і якісні зміни у ресурсах;
  - г) кількісні і якісні зміни у виробництві, які проявляються у кінцевих результатах.
2. Що слід розуміти під економічним зростанням:
  - а) підвищення ефективності суспільного виробництва;
  - б) зростання валового національного продукту;
  - в) підвищення фондівіддачі;
  - г) підвищення добробуту народу.
3. До екстенсивних факторів економічного зростання відносять:
  - а) покращення якості робочої сили;
  - б) вдосконалення технологій;
  - в) зростання кількості робочої сили;
  - г) вдосконалення організації і управління виробництвом та збутом.
4. Екстенсивний тип економічного зростання означає:
  - а) зростання обсягу виробництва за рахунок простого кількісного збільшення економічних ресурсів;
  - б) зменшення обсягу виробництва;
  - в) перехід до ресурсозаощаджуючих технологій виробництва;
  - г) підвищення продуктивності праці.
5. Що відноситься до інтенсивних факторів економічного зростання:
  - а) збільшення чисельності робочої сили;
  - б) будівництво нових заводів і фабрик;
  - в) використання нових джерел енергій;
  - г) підвищення заробітної плати.
6. Екстенсивний та інтенсивний шляхи розвитку – це:
  - а) критерії економічного зростання;
  - б) фактори економічного зростання;
  - в) типи економічного зростання;

- г) стадії економічного зростання.
7. Кінцева мета економічного зростання:
- а) забезпечення стабільності економіки;
  - б) отримання прибутку;
  - в) підвищення добробуту населення;
  - г) підвищення ефективності суспільного виробництва.
8. Валовий внутрішній продукт - це:
- а) фактично зароблений дохід усіх економічних суб'єктів країни;
  - б) загальна ринкова вартість всіх кінцевих товарів і послуг, створених на території країни протягом визначеного періоду;
  - в) товари та послуги, куплені для споживання, а не з метою подальшої обробки, переробки чи продажу;
  - г) немає правильної відповіді.
9. Рівновага в економіці означає:
- а) рівність між інвестиціями та видатками уряду;
  - б) підвищення продуктивності праці;
  - в) стан внутрішньої збалансованості основних елементів та функцій економічної системи;
  - г) узгодження зростання цін на різні економічні ресурси.
10. Економічне зростання вимірюється наступними показниками:
- а) темпом зростання національного доходу;
  - б) темпом зростання середньої продуктивності праці;
  - в) темпом зростання капіталовіддачі.

Задача 1.

Реальний ВВП становив 800 млрд грн. у минулому році і 840 млрд. грн. у поточному році. Розрахуйте: а) темпи росту ВВП; б) темпи приросту ВВП у поточному році порівняно з минулим у відсотках.

Задача 2.

Яким буде: темп зростання ВВП та його збільшення на душу населення, якщо в базисному році ВВП становив 45 млрд. грн., а у звітному - 46 млрд. грн. Кількість населення відповідно - 50 млн. і 52 млн. чол.

Тема 11. Економічний розвиток. Зайнятість, відтворення робочої сили та їх регулювання державою

План лекції

1. Циклічність руху ринкової економіки.
2. Безробіття і зайнятість населення.
3. Інфляція: сутність, причини та соціально-економічні наслідки.

План семінару

1. Циклічність – загальна закономірність економічного розвитку:
  - а) суть та види економічних циклів;
  - б) економічний цикл та його фази;
  - в) специфіка економічних криз на сучасному етапі в розвинутих та перехідних економіках.
2. Зайнятість: сутність, форми та ефективність:
  - а) сутність зайнятості;
  - б) повна і неповна зайнятість; в) ефективна зайнятість;
  - г) теорії зайнятості.
3. Сутність, причини та соціальні наслідки безробіття.
4. Інфляція: суть, причини, види та соціально-економічні наслідки.

Основні економічні категорії та поняття

Безробітні – працездатні громадяни працездатного віку, які з незалежних від них причин не мають належної роботи, заробітку, зареєстровані у державній службі зайнятості та отримують відповідну грошову допомогу, справді шукають роботу та здатні приступити до неї.

Вимушена неповна зайнятість – зайнятість працівників, які в поточному році перебували в адміністративних відпустках без збереження заробітної плати або працювали в режимі неповного дня (тижня).

Галопуюча інфляція – інфляція, за якої ціни зростають темпом від 10 до 100 % на рік.

Гіперінфляція – інфляція, за якої ціни зростають темпом більшим ніж 100 % на рік.

Депресія – фаза економічного циклу (може бути тривалою), протягом якої завершується формування умов для пожвавлення економічної діяльності.

Добровільне безробіття – безробіття, зумовлене тим, що робітники не хочуть працювати за пропоновану їм заробітну плату, але стали б до роботи, якби зарплата була вищою.

Економічна криза – різке зменшення обсягів виробництва, яке починається поступово через спад ділової активності.

Економічний цикл (хвиля) – періодичне коливання економічної активності; період від початку однієї економічної кризи до наступної.

Економічно активне населення – населення обох статей віком від 15 до 70 років, яке протягом певного періоду забезпечує пропозицію робочої сили для виробництва товарів і послуг.

Ефективна зайнятість – є результатом ефективного розподілу трудових ресурсів, тобто такого, що задовольняє потреби суспільного виробництва за кількістю та якістю робочої сили і забезпечує найбільший його обсяг.

Зайнятість – діяльність громадян, пов'язана із задоволенням особистих і суспільних потреб, яка приносить їм дохід у грошовій чи іншій формі.

Людський капітал – запас у людини здоров'я, знань, навичок, здібностей, мотивацій, які сприяють зростанню продуктивності її праці і впливають на збільшення доходів (заробітків).

Неповна зайнятість – певна кількість робочої сили вимушено залишається без роботи.

Повзуча інфляція – інфляція, за якої ціни зростають темпом до 10 % на рік.

Повна зайнятість – використання всіх придатних для цього ресурсів; характеризується достатністю робочих місць для тих, хто потребує оплачуваної роботи, бажає і здатен працювати.

Рецесія – стан економіки, коли обсяг основних макроекономічних показників (ВВП, ВНП, НД) стає меншим, що також свідчить про спад або зниження темпів її розвитку.

Рівень безробіття – виражене у відсотках відношення чисельності безробітних до сукупної робочої сили (включаючи й безробітних).

Структурне безробіття – невідповідність між пропозицією і попитом на працівників.

Форми зайнятості – конкретні способи включення працівників в систему суспільного виробництва.

Фрикційне безробіття – зумовлене динамічністю ринку праці через незадоволення умовами праці, рівнем заробітної плати, регіональним переміщенням населення, закриттям фірм та галузей, недосконалістю інформаційних потоків.

Циклічне безробіття – безробіття, викликане спадом, тобто тією фазою економічного циклу, коли виробництво і сукупний попит абсолютно скорочуються.

Циклічність розвитку економіки – рух від однієї макроекономічної рівноваги в масштабі економіки в цілому до іншої.

Теми рефератів (фіксовані виступи)

1. Діалектика взаємозв'язку між економічним зростанням і економічною кризою.
2. Теорія “довгих хвиль” М.Д. Кондратьєва та її теоретичне і прикладне значення в Україні.
3. Зайнятість робочої сили у системі суспільного відтворення.
4. Приховане безробіття в Україні: сутність і соціальні наслідки.
5. Шляхи формування раціональної і ефективної зайнятості в Україні.

План самостійної роботи

1. Економічна рівновага і циклічність.
2. Антициклічні заходи держави.
3. Особливості сучасного циклічного розвитку.
4. Забезпечення стабільності купівельної спроможності грошової одиниці.
5. Особливості грошової реформи в Україні.

Запитання для самоконтролю

1. Які ви знаєте теорії циклічного розвитку економіки?
2. Назвіть причини циклічних коливань економіки.
3. Дайте характеристику класичного ділового циклу.
4. Зобразіть графічно і поясніть причини й зміст модифікації сучасного економічного циклу.
5. Дайте визначення і характеристику таких фаз економічного циклу: криза, депресія, поживлення, піднесення, рецесія.
6. Що таке тренд?
7. Назвіть основні важелі державного антициклічного регулювання економіки.
8. У чому полягає суперечлива природа зайнятості?
9. Проаналізуйте особливості руху різних форм зайнятості.
10. Чим зумовлюється закономірний характер безробіття?
11. Охарактеризуйте види безробіття.
12. За допомогою яких методів держава регулює рівень зайнятості?
13. Які причини інфляції?
14. У чому суть інфляції? Назвіть її основні типи.
15. Перелічіть основні шляхи подолання інфляції.
16. Назвіть наслідки повзучої інфляції для економіки країни.

Тести

1. Що розкриває сутність економічного циклу:
  - а) це порушення ринкової рівноваги;
  - б) це період часу від початку однієї кризи до настання іншої;
  - в) це коливання ділової активності;
  - г) це економічна рівновага на ринку.
2. Фазами промислового циклу є:
  - а) бум, піднесення, поживлення і зростання економіки;
  - б) депресія, спад, падіння ділової активності, бум;
  - в) криза, депресія, поживлення, піднесення;
  - г) немає правильної відповіді.
3. Тривалість економічного циклу:
  - а) три роки;
  - б) п'ять років;
  - в) десять років;

- г) однозначної відповіді немає.
4. Зазначте основну, найбільш складну і суперечливу фазу економічного циклу:
- а) фаза піднесення;
  - б) фаза депресії;
  - в) фаза поживавлення;
  - г) фаза кризи.
5. Економічна криза несе в собі:
- а) лише руйнівну силу;
  - б) погіршення структури економіки;
  - в) сприяння підприємницькій діяльності;
  - г) руйнівну силу і виконує творчу функцію.
6. Циклічний характер розвитку економіки проявляється:
- а) в коливаннях економічної кон'юнктури;
  - б) в періодичних спадах ділової активності;
  - в) в періодичних підйомах ділової активності;
7. В період кризового падіння виробництва спостерігається:
- а) зростання безробіття;
  - б) падіння безробіття;
  - в) зайнятість залишається незмінною;
  - г) немає правильної відповіді.
8. В період поживавлення економіки:
- а) реальний обсяг виробництва збільшується;
  - б) номінальний обсяг виробництва збільшується;
  - в) номінальний обсяг виробництва залишається без змін;
9. Які головні ознаки економічної кризи в Україні:
- а) різке скорочення сільськогосподарського виробництва;
  - б) різке скорочення обсягів внутрішнього продукту, життєвого рівня населення, стрімкі темпи інфляції, тощо;
  - в) головною ознакою кризи було надвиробництво товарів;
  - г) правильні відповіді а), б).
10. Виділіть фази середнього (промислового) циклу з наступних положень:
- а) зростання цін на ринку;
  - б) депресія;
  - в) конкуренція;
  - г) піднесення;
  - д) економічна криза;
  - є) підвищення життєвого рівня;
  - є) поживавлення.

11. Яка категорія населення не відноситься до категорії зайнятих:

- а) військові;
- б) учні;
- в) студенти;
- г) матері, що доглядають за дітьми;
- д) особи, що займаються індивідуальним бізнесом.

12. До якої форми безробіття залежить робітник, що втратив роботу через кризу в економіці:

- а) структурної;
- б) фрикційної;
- в) циклічної.

Задача.

Відомо, що тривалість економічного циклу може бути різною: 3-4 роки, 8-10 років, 40-60 років. Назвіть ці цикли і вкажіть їх особливості.

Тема 12. Господарський механізм у системі суспільного відтворення. Держава та її економічні функції

План лекції

1. Суть, необхідність та еволюція державного регулювання економіки.
2. Сучасні моделі державного регулювання економіки.
3. Основні форми та методи державного регулювання ринкової економіки.

План семінару

1. Державне регулювання економічної системи:
  - а) сутність та мета державного регулювання;
  - б) об'єкти та суб'єкти державного регулювання;
  - в) недоліки та переваги державного регулювання.
2. Сучасні моделі державного регулювання економіки:
  - а) кейнсіанська і неокласична моделі державного регулювання економіки;
  - б) монетаристське трактування економічної ролі держави.
3. Форми і методи державного регулювання економіки:
  - а) бюджетна, податкова, кредитно-грошова політика держави;
  - б) планування, прогнозування і програмування розвитку народного господарства;
  - в) соціальна політика держави;
  - г) антиінфляційна економічна політика держави.

Основні економічні категорії та поняття

Адміністративно-економічне регулювання передбачає заходи адміністративного та економічного характеру, спрямовані на створення умов для функціонування ринкової системи і реалізації соціальних цілей суспільства.

Державне регулювання економіки (ДРЕ) – це система заходів задля здійснення підтримуючої, компенсаційної та регулюючої діяльності держави заради створення нормальних умов ефективного функціонування ринку і вирішення складних соціально- економічних проблем розвитку національної економіки й усього суспільства.

Державний сектор – сукупність форм присутності та участі держави у виробництві, розподілі, обміні й споживанні.

Дотація – різновид субсидій: асигнування, доплата з державного бюджету з метою збалансування бюджетів нижчих рівнів.

Кредитно-грошове регулювання – діяльність держави, спрямована на забезпечення економіки повноцінною і стабільною національною валютою та регулювання грошового обігу відповідно до потреб економіки.

Ліцензування – дозвіл державних органів на право займатися певним видом діяльності, в тому числі експортно-імпортними операціями тощо.

Методи державного регулювання економіки – це сукупність способів, прийомів та засобів державного впливу на соціально-економічний розвиток країни.

Нетарифне обмеження – регулювання зовнішньої торгівлі за допомогою кількісних (квотування, ліцензування, “добровільне обмеження”), прихованих (державні закупівлі, технічні бар’єри) або фінансових (субсидії, кредитування, демпінг) інструментів.

Об’єкти державного регулювання економіки – сфери, галузі економіки, а також ситуації, явища та умови соціально-економічного життя країни, де виникли або можуть виникнути труднощі, проблеми, які не вирішуються автоматично або можуть бути вирішені у віддаленому майбутньому, тоді як їх вирішення конче потрібно для нормального функціонування економіки та підтримання соціальної стабільності.

Основні економічні функції держави у розвинутих країнах: забезпечення правової бази та суспільної атмосфери, що сприяють ефективному функціонуванню ринкової системи; захист конкуренції; перерозподіл національного доходу та національного багатства; коригування розподілу ресурсів для зміни структури національного виробництва; стабілізація економіки, тобто стимулювання економічного розвитку; контроль за рівнем зайнятості та інфляції; виправлення вад ринкової системи.

Субвенція – форма грошової чи матеріальної допомоги, що надається державою в екстремальних ситуаціях.

Субсидія – форма цільової фінансової або матеріальної допомоги держави окремим суб’єктам економіки.

Цінове регулювання – вплив держави на ринкове ціноутворення шляхом законодавчих, адміністративних чи судових заходів з метою проведення кон’юнктурної та структурної політики, приборкання інфляції, стимулювання виробництва, його модернізації, посилення конкурентоздатності національної економіки, пом’якшення соціальної напруги тощо.

Теми рефератів (фіксовані виступи)

1. Основні недоліки ринкового саморегулювання та напрями їх подолання в економічній системі.
2. Методи та інструменти реалізації державної економічної політики.
3. Еволюція економічних функцій держави.

План самостійної роботи

1. Здійснення економічних функцій державою в Україні.
2. Державне регулювання сільськогосподарського виробництва.
3. Державна система управління природоохоронної діяльності в Україні.

Запитання для самоконтролю

1. Що таке державне регулювання економіки?
2. Розкрийте вади ринкового саморегулювання та обґрунтуйте необхідність економічного втручання держави.
3. Чим викликана еволюція теорії і практики регулювання національної економіки?
4. Охарактеризуйте концепції різних теоретичних шкіл про роль держави в економіці та реалізацію її функцій.
5. Чим відрізняються основні типи макроекономічного регулювання?
6. Назвіть основні елементи змішаної системи макроекономічного регулювання.
7. Які головні економічні функції держави у ринковій економіці змішаного типу?
8. Які основні цілі ДРЕ?
9. Назвіть суб'єкти та об'єкти ДРЕ?
10. У чому полягає суть економічних і адміністративних методів ДРЕ?
11. Дайте змістовну характеристику основних моделей державного регулювання та їх застосування в окремих країнах.
12. Що таке державний сектор економіки?
13. В чому полягають особливості державного впливу на економіку в сучасних умовах України?

Тести

1. У чому полягають об'єктивні основи державного регулювання ринкової економіки:
  - а) втручання держави в економіку суперечить сутності ринку;
  - б) ринок не може задовольнити окремі суспільні потреби, не вирішує багатьох проблем соціально-економічного розвитку;
  - в) політика є концентрованим виразом економіки;
  - г) правильної відповіді немає;
2. Головною метою антимонопольної політики є:
  - а) ліквідація великих підприємств;
  - б) збільшення надходжень до бюджету;

- в) підтримка конкуренції;
- г) створення умов для функціонування монополії в межах правового поля.

3. Які економічні функції виконує держава в умовах ринкової економіки:

- а) захист конкуренції та антимонопольна діяльність;
- б) функції первісного нагромадження капіталу;
- в) реалізації соціальних цінностей;
- г) правильні відповіді а), в).

4. Функції держави не передбачають:

- а) встановлення обсягів реалізації на мікрорівні;
- б) макроекономічну стабілізацію;
- в) проведення інституціональних перетворень;
- г) формування конкурентного середовища.

5. У 1950 р. фермер продав один центнер зерна і купив чоботи. У 2007 р. Фермер також продав один центнер зерна і купив за виручені гроші чоботи. Якому принципу аграрної політики відповідає наведена ситуація:

- а) протекціонізму;
- б) паритетності;
- в) еквівалентності;
- г) постійності.

6. Антициклічне регулювання економіки направлено на:

- а) скорочення кризового падіння виробництва;
- б) прискорення економічного зростання;
- в) стабілізація економічного розвитку;
- г) зменшення безробіття.

7. Кейнсіанці:

- а) доводять, що ринку внутрішньо властива стабільність;
- б) вірять, що ринку властива тільки вільна конкуренція;
- в) вважають, що державне втручання у розвиток економіки є бажаним;
- г) вважають, що державне втручання у розвиток економіки є не бажаним.

8. Антикризове регулювання держави є ефективним, якщо держава:

- а) обґрунтовано регулює макроекономічний процес;
- б) здійснює заходи щодо соціального захисту населення;
- в) сприяє розширенню інвестиційних можливостей підприємців;
- г) всі відповіді правильні.

9. Роль держави в країнах з перехідною економікою:

- а) зростає;
- б) зменшується;
- в) залишається незмінною;

г) всі відповіді неправильні.

10. Необхідність державного регулювання економіки обґрунтовується представниками таких напрямів економічної теорії, як:

- а) класичний;
- б) неокласичний;
- в) кейнсіанський;
- г) всі відповіді правильні.

11. Що не є функцією державного регулювання економіки:

- а) стимулювання економічного зростання;
- б) регулювання зайнятості;
- в) визначення асортименту товарів та послуг на мікрорівні;
- г) підтримка експорту.

12. Що є переважаючим інструментом регулювання грошово-кредитних відносин:

- а) операції на відкритому ринку цінних паперів;
- б) зміна норми мінімальних резервів;
- в) регулювання грошового обігу в країні.

13. Який показник найповніше розкриває процес розширення економічних функцій держави:

- а) зростання ролі держави у розвитку науки;
- б) зростання ролі держави у вирішенні соціальних питань;
- в) зростання питомої ваги одержавлення національного доходу.

Тема 13. Сучасні економічні системи. Особливості розвитку перехідних економік.

План лекції

1. Сучасні економічні системи.
2. Особливості розвитку перехідних економік.

План семінару

1. Сутність і основні структурні елементи економічної системи.
2. Типи економічних систем та критерії їх класифікації:
  - а) формаційний підхід:
    - чистий капіталізм (ринкова економіка),
    - командно-адміністративна система,
    - сучасні змішані системи,
    - перехідні економічні системи;
  - б) цивілізаційний підхід:
    - до індустріальна (аграрна) епоха,

- індустріальна епоха,
  - постіндустріальна цивілізація.
3. Особливості розвитку перехідних економік.

Основні економічні категорії та поняття

Виробнича функція – взаємозв'язок між максимальним обсягом продукції, яку можна виробити, і витратами чинників виробництва, потрібних для цього обсягу.

Господарський механізм – сукупність форм і методів регулювання економічних процесів та суспільних дій господарюючих суб'єктів на основі використання економічних законів, економічних важелів, правових норм та інституційних утворень.

Економічні відносини – відносини і зв'язки між людьми, що виникають у процесі суспільного виробництва, розподілу, обміну і споживання.

Змішана економічна система – економічна система, яка поєднує різні форми власності і два механізми макроекономічного регулювання: ринковий і державний.

Командна економічна система базується на пануванні державної власності, одержавленні та монополізації народного господарства, централізованому директивному плануванні виробництва і розподілі ресурсів, не визнає реальних товарно-грошових відносин, конкуренції і вільного ціноутворення.

Організаційно-економічні відносини – це відносини між людьми з приводу застосування способів і методів організації та управління суспільним виробництвом: відносини обміну діяльністю між людьми, спеціалізація праці, кооперування, концентрація та комбінування виробництва.

Продуктивні сили – всі сили, з допомогою яких відбувається процес виробництва (засоби виробництва і робоча сила у взаємозв'язку і взаємодії).

Ринкова економічна система характеризується пануванням приватної власності на інвестиційні ресурси, передбачає функціонування великої кількості діючих виробників і покупців товарів, свободу вибору підприємницької діяльності, особисту свободу всіх економічних суб'єктів, однаковий доступ до ресурсів, науково-технічних досягнень, інформації.

Система – це сукупність взаємопов'язаних і розміщених у належному порядку елементів певного цілісного утворення.

Спосіб виробництва – єдність і взаємодія продуктивних сил, що перебувають на певному рівні розвитку, і даного типу виробничих відносин.

Техніко-економічні відносини – це відносини між людьми з приводу використання ними знарядь та предметів праці у процесі виробництва, за допомогою яких вони впливають на сили природи і створюють необхідні життєві блага.

Традиційна економічна система характеризується багатокладністю економіки, збереженням натурально-общинних форм господарювання. На соціально-економічні процеси значний вплив справляють освячені століттями традиції та звичаї, релігійні та культові цінності, кастовий і соціальний поділ

населення.

Теми рефератів (фіксовані виступи)

1. Модель ринкового саморегулювання економіки.
2. Господарський механізм змішаної економіки.
3. Монополістична ринкова система.
4. Проблеми удосконалення механізму господарювання в Україні.

План самостійної роботи

1. Особливості функціонування економічної системи України.
2. Змішана ринкова система: поняття, структура і тенденції розвитку.

Запитання для самоконтролю

1. У чому полягає відмінність формаційного і цивілізаційного підходів до періодизації суспільного розвитку?
2. Дайте визначення поняття “цивілізація”. Які критерії розвитку цивілізації існують в науці?
3. У чому полягає сутність економічної системи?
4. Які визначення економічної системи існують в економічній науці?
5. Якими критеріями визначається тип економічної системи?
6. Чому потрібно класифікувати економічні системи? До якого типу належить економічна система України з погляду технологічного розвитку? Обґрунтуйте свою думку.
7. Назвіть структурні елементи економічної системи і розкрийте їхній взаємозв'язок.
8. Доведіть, що синтетичним показником розвитку продуктивних сил є рівень продуктивності праці. Чому зростання продуктивності праці є законом розвитку продуктивних сил?
9. У чому сутність та які принципи функціонування ринкової економіки.
10. Розкрийте зміст поняття “командна економіка”.
11. Що собою являє змішана економіка та які об'єктивні передумови її виникнення.

Тема 14. Сутність і структура світового господарства. Форми міжнародних економічних відносин

План самостійної роботи

1. Об'єктивні передумови виникнення світового господарства: а) розвиток світового ринку; б) міжнародний поділ праці; в) інтернаціоналізація господарського життя; г) глобалізація сучасної світової економіки.
2. Поняття світового господарства та етапи його розвитку: а) світове господарство та закономірності його розвитку; б) структура

сучасного світового господарства;

в) транснаціоналізація у світовому господарстві;

г) міжнародна економічна інтеграція як вищий рівень інтернаціоналізації.

3. Система міжнародних економічних відносин:

а) міжнародна торгівля та її економічні основи; б) сутність і форми міжнародного руху капіталу; в) міжнародні валютно-фінансові відносини.

Основні економічні категорії та поняття

Валютний курс – ціна грошової одиниці однієї країни, виражена у грошовій одиниці іншої країни.

Економічна інтеграція – широке міждержавне об'єднання, яке діє відповідно до спеціальних угод і має певну організаційну структуру (включаючи спільні керівні та інші установи).

Міжнародна валютна система – форма організації валютних відносин у межах світового господарства.

Міжнародна спеціалізація – форма міжнародного поділу праці, за якої зосередження однорідного виробництва у світі відбувається на основі прогресуючої диференціації виробничих процесів між різними країнами та їх суб'єктами.

Міжнародна торгівля – форма міжнародних економічних відносин, яка передбачає переміщення товарів і послуг за межі, що позначені державними кордонами.

Міжнародна трудова міграція – форма міжнародних економічних відносин, яка полягає у переливанні трудових ресурсів з одних країн в інші і виражає процес перерозподілу трудових ресурсів між ланками світового господарства.

Міжнародне науково-технічне співробітництво – форма міжнародних економічних відносин, що являє собою систему економічних зв'язків у сфері науки, техніки, виробництва. **Міжнародний поділ праці** – процес відособлення різних видів трудової діяльності на міжнародному рівні, які взаємодіють і взаємодоповнюють один одного, складаючи об'єктивну основу міжнародного обміну товарами, послугами та результатами інших видів діяльності.

Міжнародний рух капіталу (міжнародна міграція капіталу) – переміщення капіталів між країнами в пошуках найбільш вигідної сфери їх використання.

Міжнародні валютні відносини – форма міжнародних економічних відносин, пов'язаних з функціонуванням грошей як світових.

Міжнародні економічні відносини – система економічних зв'язків з приводу виробництва, розподілу, обміну і споживання, що вийшли за межі національних господарств. **Міжнародні фінансово-кредитні відносини** – відносини, що виникають між суб'єктами світового господарства з приводу міжнародної міграції капіталів, тобто з приводу переміщень з одних країн в інші вартостей у товарній і/або грошовій формі з метою отримання їх власниками прибутків.

Платіжний баланс – статистичний звіт, у якому в систематизованому вигляді наводяться дані щодо зовнішньоекономічних операцій даної країни з іншими країнами світу за певний період часу.

Портфельні інвестиції – капіталовкладення в підприємства інших країн, які приносять інвесторові відповідний дохід, але не дають права контролю над підприємствами.

Протекціонізм – політика обмеження імпорту, що проводиться з метою захисту національної економіки, стимулює розвиток вітчизняного виробництва.

Прямі інвестиції – капіталовкладення в підприємства інших країн, які забезпечують інвесторові безпосередній контроль над ними і відповідний дохід.

Світова ціна – інтернаціональна вартість товару, яка визначається головними продавцями і покупцями певного виду продукції та формується в процесі здійснення великих і результативних операцій з товаром у вільно конвертованій валюті на світовому ринку.

Світове господарство – сукупність національних господарств, які беруть участь у міжнародному поділі праці і пов'язані між собою системою міжнародних економічних відносин.

Транснаціональна корпорація – група підприємств, що функціонують у різних країнах, але контролюються штаб-квартирою, яка розташована в одній конкретній країні.

Теми рефератів (фіксовані виступи)

1. Генезис та основні етапи розвитку світового господарства.
2. Шляхи залучення іноземних інвестицій у економіку України.
3. Особливості створення вільних економічних зон в Україні.
4. Місце і роль ТНК у світовому господарстві.
5. Проблеми і перспективи участі України у світових інтеграційних процесах.

Запитання для самоконтролю

1. Дайте визначення міжнародного поділу праці, назвіть причини його виникнення і форми прояву.
2. Доведіть, що міжнародний поділ праці є основою розвитку світового господарства.
3. Дайте визначення поняття “світове господарство”.
4. Які фактори зумовлюють цілісність сучасного світу, а які – відцентрові сили? Чому так відбувається? Які наслідки цих процесів?
5. Сформулюйте найважливіші суперечності сучасного світового господарства.
6. Проаналізуйте еволюцію західноєвропейської інтеграції та оцініть досягнуті результати. Які основні завдання стоять перед ЄС в інтеграційному плані?
7. Дайте визначення міжнародних економічних відносин (МЕВ), охарактеризуйте їхню структуру.
8. Чому МЕВ не залишаються незмінними? Як відбувається їхня

трансформація? Чим вона зумовлена?

9. Дайте коротку характеристику суті, форм і напрямів вивозу капіталу.
10. Що таке прямі і портфельні інвестиції? Коли, які з них є більш бажаними для приймаючої країни? Чому? Аргументуйте.
11. Що таке науково-технічне співробітництво, яких форм воно набуває?
12. Дайте визначення міжнародної економічної інтеграції (МЕІ), з'ясуйте її причини, форми, тенденції розвитку.
13. Чим відрізняється світовий ринок від національного?
14. Покажіть різницю між поняттями “інтернаціоналізація виробництва”, “інтернаціоналізація капіталу”, “інтернаціоналізація господарського життя”. Якими показниками вимірюється рівень інтернаціоналізації національної економіки?
15. Чим зумовлена еволюція теорій зовнішньої торгівлі?
16. Що таке міжнародна валютна система, які її структурні складові?
17. Розкрийте суть і покажіть особливості етапів розвитку МВС.
18. Визначте причини і розкрийте форми міжнародної міграції робочої сили.
19. Які тенденції властиві сучасному періоду міжнародної міграції робочої сили?

Тести

1. Світовий ринок остаточно сформувався:
  - а) на рубежі XIX – XX ст.;
  - б) в кінці XVIII ст.;
  - в) в XIX ст.;
  - г) в XVII ст.
2. Система міжнародних відносин склалася на основі:
  - а) міжнародного поділу праці, розвитку світового ринку та інтернаціоналізації продуктивних сил;
  - б) необхідності спільно вирішувати глобальні проблеми людства;
  - в) розвитку зовнішньої політики;
  - г) бажання держав жити у мирі і дружбі;
3. Міжнародний поділ праці – це:
  - а) поділ праці між регіонами країни;
  - б) поділ праці між різними державами;
  - в) поділ праці між виробниками кожен з котрих спеціалізується на певному виді діяльності: нафтодобування, металургія, автомобілебудування тощо;
  - г) поділ праці між великими сферами матеріального і нематеріального виробництва.
4. Ямайська (Кінгстонська) система – це система:
  - а) золото-доларового стандарту;
  - б) “плаваючих” валютних курсів;
  - в) золотого стандарту;

г) золотодевізного стандарту;

5. Вкажіть правильне визначення суті світового господарства:

- а) це сукупність економічних зв'язків між національними економіками;
- б) це коопераційні зв'язки між господарствами незалежних країн;
- в) це сукупність національних господарств та економічних зв'язків між ними;
- г) це сукупність національних економік у взаємозв'язку та взаємодії.

6. Бреттон-Вудська валютна система – це система:

- а) доларового стандарту;
- б) фіксованих зв'язаних валютних курсів;
- в) „плаваючих” валютних курсів;
- г) немає правильної відповіді.

7. Головними аспектами, що характеризує світове господарство є:

- а) природно-географічні;
- б) політико-правові;
- в) соціально-історичні;
- г) економічні.

8. Серед вказаних рис назвіть основні, притаманні світовому господарству:

- а) нерівномірність економічного розвитку різних країн;
- б) екологізація господарства;
- в) скоординоване використання продуктивних сил;
- г) відсутність криз, безробіття та інфляції;
- д) тенденції до посилення цілісності всесвітнього виробництва;
- є) дія економічних законів у всіх країнах світу.

9. Подумайте, що, на ваш погляд, найбільше заважає Україні зайняти гідне місце в світовій економіці? Розмістіть нижче наведені фактори за їх важливість:

- а) відсутність досвіду ринкових відносин;
- б) глибока економічна криза;
- в) нестабільність політики;
- г) традиційні зв'язки з країнами СНД;
- д) нераціональна структура економіки тощо.

10. Принцип порівняльних економічних переваг вперше сформулювали:

- а) Адам Сміт;
- б) Давид Рікардо;
- в) Пол Самуельсон;
- г) Джон Кейнс.

Тема 15. Економічні аспекти глобальних проблем та їх вплив на економічний розвиток

План самостійної роботи

1. Об'єктивні основи зовнішньоекономічних зв'язків України.
2. Шляхи інтеграції України до світової економіки.
3. Міжнародні валютно-фінансові відносини України. а) проблеми зовнішньоекономічної заборгованості;
б) залучення іноземного капіталу в економіку України;
в) відносини з міжнародними економічними та фінансовими організаціями.
4. Економічна сутність глобалізації. Сучасні тенденції та проблеми глобалізації:
а) природа, причини і наслідки утворення глобальних економічних проблем;
б) глобальні проблеми, їх сутність, види, сфери дії, динаміка, характер формування і тенденції розвитку;
в) глобальні проблеми і зміни філософії економічного мислення суб'єктів економічної діяльності.

Основні економічні категорії та поняття

Генеральна угода з тарифів і торгівлі, ГАТТ – підписана в 1947 р. в Женеві багатостороння угода щодо митних тарифів і торгової політики країн-учасниць.

Глобалізація – якісно новий етап взаємозалежності національних економік на основі поглиблення інтернаціоналізації світового господарства, інтенсифікації міжнародних переміщень товарів, послуг, капіталу, робочої сили і технологій.

Глобальна економіка – цілісний загальносвітовий господарський організм, міжнародне переплетення національних економік, поєднаних світовою виробничо-збутовою мережею, міжнародною фінансовою системою, планетарною інформаційною мережею тощо.

Демілітаризація економіки – роззброєння і ліквідація оборонних галузей виробництва.

Демпінг – продаж товарів на ринках інших країн за цінами, нижчими від внутрішніх.

Європейський союз, ЄС – асоціація європейських держав, утворена в 1957 р. з метою поступової ліквідації мита й імпорتنих квот у торгівлі між країнами-членами, запровадження спільного мита на імпорт товарів із третіх країн, зрештою переходу до вільного переміщення праці й капіталу в межах країн – членів асоціації та узгодження економічної політики в інших сферах.

Зовнішньоекономічна політика – діяльність держави щодо регулювання економічних відносин з іншими країнами, спрямована на забезпечення ефективного використання зовнішнього фактора в національній економіці, реалізації конкурентних переваг країни, раціонального входження у світове господарство.

Конверсія – зміна пропорцій розподілу фінансових, людських і матеріальних ресурсів між цивільною і військовою сферами, переключення в ході роззброєння військового виробництва й інших видів військової діяльності на мирні цілі.

Маастрихтська угода – договір про створення конфедеративного об'єднання – Європейського Союзу, підписаний 7 лютого 1992 р. 12 європейськими державами. Чинний з 1 листопада 1993 р.

Міжнародний банк реконструкції та розвитку, МБРР – спеціалізований кредитний заклад ООН, заснований у 1944 р. згідно з рішеннями Бреттон-Вудської конференції з метою сприяння та допомоги в реконструкції та розвитку економік країн-членів МБРР шляхом надання кредитів та гарантій. Функціонує з 1945 р. Його членами можуть бути лише країни, що вступили до МВФ.

Міжнародний валютний фонд, МВФ – спеціалізований заклад ООН, заснований у 1944 р. згідно з рішеннями Бреттон-Вудської конференції. Функціонує з 1946 р. як міжурядова валютно-кредитна організація, діяльність якої спрямована на сприяння розвитку міжнародних економічних відносин. Особливими функціями МВФ є: вироблення правил регулювання валютних курсів і контроль за їхнім виконанням та надання країнам-членам МВФ кредитів для вирівнювання платіжних балансів і підтримки національних валют.

Нове політичне мислення – усвідомлення всіма народами планети важливості негайного вирішення глобальних проблем, включаючи розробку системи ефективних міжнародних процедур і механізмів, здатних забезпечити збереження і розвиток людської цивілізації в цілому.

Теми рефератів (фіксовані виступи)

1. Роль економічної реформи в інтеграції України у світову економічну систему.
2. Сутність та головні етапи економічної глобалізації.
3. Основні напрями міжнародного економічного співробітництва в галузі екології.
4. Україна в контексті глобальних проблем видобутку та споживання природних ресурсів.

Запитання для самоконтролю

1. Чим викликана необхідність інтеграції економіки України у світове господарство?
2. У чому проявляються особливості створення зовнішньоекономічного сектору в трансформаційних економіках?
3. У чому суть механізму зовнішньоекономічних зв'язків та зовнішньоекономічної політики України?
4. Проаналізуйте основні форми зовнішньоекономічних відносин України.
5. Дайте визначення глобальних проблем. Якими спільними рисами вони характеризуються?
6. У чому, на вашу думку, полягає небезпека глобальних проблем для розвитку людства? Наведіть конкретні приклади загострення глобальних

проблем та їх негативного впливу на життєдіяльність суспільства.

7. Які основні чинники впливають на глобальну продовольчу проблему? Назвіть основні шляхи її розв'язання.

8. Охарактеризуйте особливості прояву глобальної ресурсно-енергетичної проблеми в Україні.

Тести

1. Вкажіть визначення сутності економічної інтеграції:
  - а) співробітництво між країнами в галузі науки і техніки;
  - б) комплексне співробітництво між країнами;
  - в) створена на благо угода про режими торговельних та фінансових операцій;
  - г) зближення та взаємопроникнення національних економік, проведення узгодженої економічної політики.

2. Визначте правильне твердження:
  - а) введення митного збору стимулює внутрішнє споживання в країні;
  - б) імпорт збільшує попит на національному ринку;
  - в) зниження курсу національної валюти сприяє збільшенню експорту; збільшення державних закупівель призводить до зменшення дефіциту бюджету.
  - г) бюджету.

1. Уявімо, що між Україною і США діє система плаваючих валютних курсів. Виберіть, які з наведених нижче ситуацій можуть підвищити або знизити курс гривни:
  - а) США здійснюють стосовно України пільгову тарифну політику;
  - б) в Україні триває інфляція;
  - в) в економіці США передбачається скорочення виробництва;
  - г) Україна здійснює політику „дорогих грошей”.

ЗАДАЧІ

Задача 1. Підприємство придбало трактор вартістю 25 тис. грн. Технічний термін служби його 10 років. Визначити: а) яка величина річних амортизаційних відрахувань? б) за скільки років спишеться його вартість, якщо буде застосована подвійна ставка прискореної амортизації? Що таке амортизація? З якою метою використовується подвійна ставка прискореної амортизації.

Задача 2. Фірма реалізовує 350 тракторів по 2,5 тис. дол. кожний. Постійні витрати на виробництво тракторів становлять 150 тис. дол. Змінні витрати – 650 дол. на кожний трактор. Визначити валовий прибуток фірми. Дати визначення змінних та постійних витрат.

Задача 3. Визначте величину оборотних засобів підприємства, якщо відомо, що виробничі фонди склали 1636,7 тис. грн, основні фонди – 892,6 тис. грн, фонди обігу – 520 тис. грн.

Задача 4. Є три ділянки землі однакової площі. На кращій отримано урожай зерна 25 ц, на середній – 22 ц, на гіршій – 20 ц. Ринкова ціна 1 ц зерна – 58 грошових одиниць. Розрахуйте, яку диференціальну ренту отримують підприємці на кращій і середній ділянці. Які причини, умови і джерела утворення диференціальної ренти?

Задача 5. Фермер-орендар отримує 25% прибутку на 50 тис. дол. вкладеного в землю капіталу. Величина додаткового продукту, який отримує фермер після реалізації продукції, складає 30 тис. дол. Визначити величину ренти, яку отримує власник землі.

Задача 6б. Є дві однакові площею ділянки, в які вкладено по 1200 тис. дол. Урожайність складала 20 і 30 ц зерна. Якщо абсолютна земельна рента за кожен ділянку дорівнює 500 дол., визначте ціну кожної ділянки при умові, що середня норма прибутку 22%, а норма позичкового відсотка – 10%.

Задача 7. На ринку землі попит задається рівнянням $Q_d = 10 - 1/2 P$, а пропозиція – $Q_s = 5$. Як зміняться рівноважні ціни та кількість землі, коли внаслідок певних обставин попит на землю збільшиться і буде описуватися рівнянням $Q_d = 12 - 1/2 P$.

Задача 8. За даними таблиці визначте прибуток і рівень рентабельності виробництва у фермерському господарстві. Які висновки можна зробити із проведених розрахунків:

Продукція	Собівартість 1 т, грн.	Ціна реалізації 1 т, грн.
Пшениця	160	280
Цукровий буряк	68	85
Картопля	230	240
Яловичина	3700	3350

Задача 9. Виробництво 30 одиниць продукції на підприємстві обходиться у 1350 грн., з яких 250 грн. – постійні витрати. Яку суму потрібно затратити на виробництво 45 одиниць цієї ж продукції в умовах короткострокового періоду? Розрахуйте середні витрати даного господарства.

Задача 10. Підприємство (фірма) реалізувала 150 одиниць готової продукції за ціною 35 грн. за одиницю, фактична собівартість якої склала 20 грн. за одиницю. Розрахуйте показники ефективності господарської діяльності.

Задача 11. Фірма здає в оренду квартиру, яку вона придбала за 22 тис. грн. Річна орендна плата за квартиру становить 1 тис. грн. на рік. Витрати фірми, які вона відшкодовує за рахунок орендної плати, становить 220 грн. за рік. Обчисліть річну норму прибутку за цю інвестицію.

Задача 12. Розрахуйте річну норму прибутку фірми, яка здає в оренду щойно побудоване приміщення, якщо відомо, що витрати на спорудження приміщення становили 58 тис. грн, річна орендна плата – 6 тис. грн, а норма амортизації – 3%.

Задача 13. Фонди підприємства склали 1600 тис. грн, в т.ч. виробничі фонди – 1200 тис. грн, невиробничі – 250 тис. грн. Вартість основних виробничих фондів – 950 тис. грн. Яка величина оборотних засобів підприємства?

Задача 14. Балансовий прибуток підприємства складає 3700 тис. грн. Внески у бюджет становлять 900 тис. грн, платежі за кредит – 12 тис. грн. Розрахункова норма рентабельності – 25%. Обчисліть вартість основних виробничих фондів і оборотних засобів.

Задача 15. Підприємство випустило продукції на суму 12 млн. грн, при їх собівартості 10 млн. грн. Основні виробничі фонди і оборотні засоби підприємства склали 4,5 млн грн. Обчисліть рентабельність підприємства.

Задача 16. Підприємець займається випіканням хліба. За місяць він реалізував 3500 буханок по 3 грн за кожну одиницю товару. Витрати на виробництво становили 3200 грн, а на реалізацію – 1200 грн. Сумарна величина всіх податків і платежів сягає 40%, а свій підприємницький талант він оцінює в 700 грн. Розрахуйте бухгалтерський, чистий та економічний прибуток.

Задача 17. За якою ціною купить споживач кухонний комбайн «Мрія» в магазині, якщо ціна виробника 1500 грн, оптовий продавець встановлює 15% націнки, а магазин встановлює – 17% надбавки на товар?

Задача 18. Термін служби верстату 4 роки, щорічний дохід від використання верстату становить 2800 грн. Його залишкова вартість на кінець третього року становить 6600 грн. Визначити дисконтовану вартість верстату, якщо ставка відсотку дорівнює 7%.

Задача 19. За скільки років буде списано верстат, якщо його первісна вартість 56 тис. грн. та щорічно переноситься на собівартість продукції 13,5 тис. грн його вартості?

Задача 20. Підприємство виробило продукції на 70 тис. грн, прибуток від її реалізації становить 25 тис. грн. Якою буде величина річного прибутку при швидкості обороту фондів підприємства: а) 3 місяці; б) 4 місяці; в) 6 місяців?

Задача 21. Визначте тип економічного зростання, якщо приріст виробництва збільшився:

на 26% за рахунок введення додаткової технологічної операції;

на 8% за рахунок розширення виробничих потужностей;

на 28% за рахунок раціоналізації виробничого циклу;

на 22% за рахунок застосування якісно нових технологій;

на 14% за рахунок вдосконалення системи оплати праці.

Поясніть сутність економічного зростання.

Задача 22. Реальний ВВП склав 800 млрд грошових одиниць у минулому році і 840 млрд грошових одиниць в поточному році. Розрахуйте: а) темпи економічного зростання; б) темпи приросту ВВП в поточному році у порівнянні з минулим у відсотках.

Задача 23. Яким буде темп зростання ВВП та його зростання на душу населення, якщо в базисному році ВВП становив 46 млрд грн, а у звітному – 47 млрд грн? Кількість населення відповідно 51 і 53 млн чоловік.

Задача 24. Розрахувати рівень безробіття в населеному пункті, якщо чисельність працюючих 200 тис. осіб, чисельність безробітних – 11 тис. осіб. Через рік 6 тис. чоловік із числа працюючих втратили роботу, а 1,2 тис. із числа офіційно зареєстрованих безробітних припинили пошуки роботи. Визначити за цих умов: а) чисельність працюючих; б) кількість безробітних; в) рівень безробіття.

Задача 25. Накресліть графік, який характеризує криву Філіпса, на основі умовних даних про динаміку безробіття та індексів цін. Зробіть висновки.

Рік	1-й рік	2-й рік	3-й рік	4-й рік	5-й рік
Норма безробіття	7,0	6,0	5,0	4,0	3,0
Індексація	1,1	1,15	1,2	1,4	1,5

Задача 26. В Україні зайняте населення в 2009 році складало 28,5 млн чол., а економічно активне – 32,8 млн чоловік. Яка була чисельність безробітних і яка їх доля в економічно активному населенні?

Задача 27. Відомо, що в 2010 р. у країні А рівень безробіття становив 5,1%, тобто безробітними були 7,42 млн чол. Якою була чисельність працездатного населення?

Задача 28. Капітал власника становить 28 тис. грн. Він вкладає його в банк і через рік знімає зі свого рахунку 21,7 тис. грн. За рік ціни зросли на 21%. Визначте: а) дохід власника грошей; б) номінальну і реальну ставку банківського відсотка. Як, на вашу думку, позначається інфляція на активних і пасивних операціях банку?

Задача 29. Податок на прибуток корпорації визначено в обсязі 46 тис. грн. Оподаткований прибуток становив 145 тис. грн. Якою була ставка оподаткування?

Задача 30. Підприємець взяв у борг 600 грошових одиниць і має повернути через рік 750 грошових одиниць. Рівень інфляції складає 9%. Розрахуйте номінальний та реальний відсоток за кредит.

Задача 31. В першому випадку в країні А було зайнято 44 млн чол. На ринку праці заробітна плата склалась на рівні 6 дол. за годину. У країні Б працювало 85 млн. чол. за 3,5 дол. за годину. В другому випадку, після дозволу міграції робочої сили, на ринках праці обох країн відбулися зміни. Як ви думаєте, в якому напрямі відбуваються міграційні процеси? Які наслідки міграції робочої сили можуть бути для двох країн А та Б? Що ілюструють ці процеси?

Задача 32. Валовий внутрішній продукт (у фактичних цінах) в країні Д за період з 2005 по 2010 рр. становив: у 2005 р. – 185,07 млрд грн, у 2008 р. – 212,2 млрд грн, у 2009 р. – 245,8 млрд грн і 284,2 млрд грн у 2010 р. Визначити абсолютні прирости та темпи приросту названого показника.

Задача 33. Визначте, яким є рівень природного безробіття, якщо структурне безробіття дорівнює 4%, циклічне – 6%, фрикційне – 3%.

Задача 34. За даними таблиці розрахувати величину М1, М2, М3:

	млрд грн
Великі термінові вклади	520
Невеликі термінові вклади	1155
Чекові вклади	45
Готівкові гроші	160

Задача 35. Розрахуйте швидкість обігу грошей, якщо кількість грошей в обігу становить 5,6 млн грн, рівень середньої ціни – 1,7, сукупний випуск продукції 7,5 млн грн. Як зміниться швидкість обігу грошей, якщо кількість грошей зменшиться в 2,5 рази?

Задача 36. Визначте, що слід зробити фірмі – досконалому конкуренту, якщо при певному обсязі випуску ціна одиниці продукції (Р) дорівнює 25 г.о., середні змінні витрати (АVC) – 27 г.о., граничні витрати (MC) – 26 г.о.

Задача 37. Розрахуйте в гривнях ваш реальний дохід від надання в кредит 2500 грн. на 5 місяців із щомісячним нарахуванням відсотків, якщо ви надали цю суму під 18% річних, а середньомісячна інфляція за цей період – 1,5%.

Задача 38. Визначте суму змінних витрат підприємця, якщо протягом місяця він заплатив 3000 грн за оренду приміщення, 1800 грн за кредит, 28000 грн за сировину, 5,500 грн адміністративним працівникам, 18000 грн робітникам, 1800 грн за охорону території.

Задача 39. ВВП становить 68 млрд грн, амортизація – 3 млрд грн, а непрямі податки – 1,5 млрд грн. Обчисліть величину НД.

Задача 40. Визначте, яким був рівень дивідендів за акцією номінальної вартості 250 грн, якщо за 16% ставкою банківського відсотка вона була продана за 350 грн на вторинному ринку цінних паперів.

Задача 41. Визначте, за якою вартістю буде продана земельна ділянка площею 7 га, якщо щорічна рента дорівнює 23000 грн/га, а банківський відсоток – 15%.

Задача 42. Визначте рівень фактичного безробіття, якщо його показник більше за природний рівень на 5%, рівень структурного безробіття дорівнює 4%, фрикційного - 6%.

Задача 43. Визначте обсяг незадоволеного попиту при встановленні урядом ціни на рівні 3 грн і пропозиції на товар представлені функціями: $Q_d = 14 - p$, $Q_s = 3p - 6$, де Q – кількість товару в одиницях.

Задача 44. Визначте, як має змінитися грошова маса в обігу, якщо сумарна вартість товарів і послуг, вироблених у країні за рік, зросла на 9%, а швидкість обігу однієї грошової одиниці зменшилася на 5%.

Методичне забезпечення

1. Економічна теорія: Навчальний посібник для студентів закладів вищої освіти. // Навч. пос. для студентів закладів вищої освіти / Талавиря М.П., Байдала В.В., Бутенко В.М., Болгарова Н.К., Пащенко О.В., Гуща І.О. / Перевидання / Київ. Вид-во Наукова столиця. - 2020.- 356 с.)
2. Економічна теорія. Методичні вказівки для самостійної роботи студентів природничих спеціальностей денної форми навчання // Гуща І.О.// - К.: НУБіП, 2020, 76 с.
3. Гаврилюк В.П. Побережець Т.І. Основи економічної теорії: тренінг-курс: Навчальний посібник для самостійної роботи студентів неекономічних спеціальностей. Київ: «Колобіг», 2012 – 83 с.
4. Економічна теорія: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів IV рівня акредитації / Талавиря М.П., Побережець Т.І., Болгарова Н.К., Пащенко О.В. та ін. - Ніжин: ПП Лисенко М.М., 2014. – 475 с.
5. Економічна теорія: практикум-тренінг для студентів вищих навчальних закладів IV рівня акредитації / Гойчук О.І., Побережець Т.І., Талавиря М.П., Болгарова Н.К. – Ніжин: ПП Лисенко М.М., 2012. – 328 с.
6. Економічна теорія: Навч. посіб. для студентів заочної форми неекономічних напрямків вищих навчальних закладів IV рівня акредитації / Музиченко Т.О., Пащенко О.В. – К. ЦП “Компринт” 2014. – 241с.
7. Економічна теорія: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Талавиря М.П., Бутенко В.М, Болгарова Н.К., Пащенко О.В. – Київ: ЦП “Компринт”, 2020. – 485 с.
8. Економічна теорія: практикум для студентів закладів вищої освіти / Талавиря М.П., Болгарова Н.К., Пащенко О.В. – Київ: ЦП “Компринт”, 2020. – 356 с.
9. Музиченко Т.О., Пащенко О.В. Економічна теорія: зошит практикум для студентів вищих навчальних закладів. К. – ЦП “Компринт” 2014. – 228с.
10. Орехівський Г.А. Практикум з політекономії: Навч. посібн. / Г.А. Орехівський, В.Г. Орехівський. – К.: Каравела, 2012. – 328 с.
11. Побережець Т.І. Гаврилюк В.П., Економічна теорія. Навчально-методичний посібник – для самостійної роботи студентів природничих спеціальностей денної форми навчання: Навч. посіб. – Київ: Видавництво «Колобіг», 2012 – 98 с.
12. Пащенко О.В. Методичні вказівки з дисципліни “Економічна теорія” для підготовки фахівців ОС “Бакалавр”. – К. 2020. – 92 с.

Рекомендована література

Основна

1. Аналітична економія: макроекономіка і мікроекономіка: у 2-х кн.: Кн. 1: Вступ до аналітичної економії; Макроекономіка: підручник / за ред. С.М. Панчишина, П.І. Островерха. - 2-е видання. - К.: Знання, 2013. - 615 с.
2. А.У. Уразов, І.В. Саух, О.І. Вікарчук. Основи економічної теорії. Навчальний посібник" / А.У. Уразов, І.В. Саух, О.І. Вікарчук. – К.: Центр учбової літератури. 2017. – 312 с.
3. Базилінська, О.Я. Макроекономіка [Електронний ресурс]: підручник для ст-тів ВНЗ / О. Я. Базилінська. - К.: Центр навч. літ, 2011. – 356 с.
4. Білецька Л.В. Економічна теорія (Політекономія. Мікроекономіка. Макроекономіка): підручник для студентів ВНЗ/Л.В. Білецька, О.В. Білецький, В.І. Савіч. – К.: Центр учбової літератури. 2017. – 664 с.
5. Економічна теорія: політекономія: практикум: навч. посіб. / За ред. В.Д. Базилевича. – К.: Знання, 2013. – 494 с.
6. Економічна теорія: Політекономія: Підручник / За ред. В. Д. Базилевича. – 9-ме вид., переробл. і доповн.– К., Знання, 2014. – 710 с.
7. Економіка: теорія і практика. Підручник. / Галушка З.І., Поченчук Г.М. М.: Чернівці: Чернів. нац. ун-т. - 2020. 232с.
8. Економічна теорія. Політекономія: навчальний посібник / А. Сирко. - К.: Центр навч. літ., 2019. - 448 с.
9. Економічна теорія. Практикум / А. Базилюк, Ж. Дерий, В. Концева. К.: Центр навчальної літератури, 2019. – 312с.
10. І.В. Кокареєв. Основи економічної теорії. Курс лекцій / І.В. Кокареєв. – Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. – 220 с.
11. Кухар О. В. Історія економіки та економічної думки: навч. посібник / О.В. Кухар. - К.: Центр навч. літ., 2015. - 326 с.
12. Мацелюх Н. П. Економічні теорії в системі наукових економічних знань: навч. посібник / Н. П. Мацелюх, І. А. Максименко. - 2-ге вид., перероб. та доп. - К.: Центр учб. літ., 2016. - 226 с.
13. Макроекономіка: базовий курс [Електронний ресурс]: навч. посіб. / [проф. І.Й. Малий, проф. І.Ф. Радіонова, доц. Т.Ф. Куценко, доц. Н.В. Федірко та ін.] - К.: КНЕУ, 2016. - 254с. 6.
14. Мацелюх Н.П. Основи економічної науки. Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2020. - 324 с.
15. Мацелюх Н.П. Історія економіки та економічної думки. Політична економія. Мікроекономіка. Макроекономіка. Навчальний посібник / Мацелюх Н.П, Максименко І. К.: Центр навчальної літератури, 2019. – 328 с.
16. Основи економічної науки: навч. посібник для самост. підгот. до курсов. екзамену та комплекс. держ. екзамену з економ. теорії / Н.П. Мацелюх [та ін.]; Нац. ун-т держ. податкової служби України. - К.: Центр учб. літ., 2015. - 324 с.
17. Пушкаренко П.І. Економічна теорія. Модульний курс: підручник. Суми: Університетська книга, 2015. - 384 с.

18. Таранюк Л.М. Потенціал і розвиток підприємства: навчальний посібник / Л.М. Таранюк. – Суми: Видавничо-виробниче підприємство «Мрія-1», 2016. - 278 с.

19. Чепінога В.Г. Економічна теорія: підручник / В.Г. Чепінога В.Г. – К.: Юрінком Інтер, 2011. – 656 с.

20. Шевченко О.О. Історія економіки та економічної думки: сучасні економічні теорії. - Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 280 с.

Допоміжна

1. Башнянін Г.І., Лазур П. Ю., Медведєв В. С. Політична економія. - К.: Ніка-Центр. Ельга. 2000. - 527 с.

2. Костюк В.С. Економічна теорія: навч. посібник. / В.С. Костюк, А.М. Андрущенко, І.П. Борейко – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 282с.

3. Курс економічної теорії: Навчальний посібник / [С.І. Архієреєв, С.Г. Вініцька, В.М. Двінських та ін.]. – Х.: Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститутт», 2008. – 331 с.

4. Можайкіна Н. В. Домогосподарство як суб'єкт ринкової трансформації. Монографія / Н. В. Можайкіна, Тютюнникова С. В. - Полтава: Скайтек, 2010. - 157с.

5. Майкл Гудвін. Економіка. Як вона працює (і не працює) у словах та малюнках / Майкл Гудвін. Вид. Ірбіс комікси. 2020. – 320 с.

6. Основи економічної теорії: Навч. посібник / За заг. ред. П.В. Круша. В.І. Депутат. С.О. Тульчинської. - К.: Каравела. 2010. - 448 с.

7. Орехівський Г.А. Тестово-словниковий практикум з економічної теорії: Навч. посіб. – К.: Каравела, 2007. – 216 с.

8. Основи економічної теорії: Посібник для студентів вищих навчальних закладів / В.О. Рибалкін, М.О. Хмелевський, Т.І. Біленко, А.Г. Прохоренко та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2002. – 352 с.

9. Підприємництво, торгівля та біржова діяльність: підручник / за заг. ред. д.е.н., проф. І.М. Сотник, д.е.н., проф. Л.М. Таранюка. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2018. – 572 с.

10. Шевченко О.О. Історія економіки та економічної думки: сучасні економічні теорії. - Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 280 с

11. Щетинін А.І. Гроші та кредит: Підручник: 3-тє вид., перероб. і доп. / А.І. Щетинін. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 432 с.

Інформаційні ресурси

1. Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського
<http://www.nbuv.gov.ua>

2. Офіційна Інтернет-сторінка Верховної Ради України
<http://www.portal.rada.gov.ua>

3. Офіційна Інтернет-сторінка Міністерства економіки України
<http://www.me.gov.ua>

4. Офіційна Інтернет-сторінка Міністерства фінансів України

<http://www.minfin.gov.ua>

5. Офіційна Інтернет-сторінка Національного банку України

<http://www.bank.gov.ua>

6. Офіційна Інтернет-сторінка Державної служби статистики України

<http://www.ukrstat.gov.ua>

7. Офіційна Інтернет-сторінка Державної податкової служби України

www.tax.gov.ua

8. Національний інститут стратегічних досліджень <http://www.niss.gov.ua>

9. Центр перспективних соціальних досліджень <http://www.cpsr.org.ua>

10. Навчальний електронний курс

<https://elearn.nubip.edu.ua/enrol/index.php?id=1529>

ОЦІНКА ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ ЗА КРЕДИТНО-МОДУЛЬНОЮ СИСТЕМОЮ

Економічна теорія є базовою дисципліною в системі підготовки майбутніх фахівців природничих та інженерних спеціальностей в умовах реформування економіки України. Даний курс виступає методологічною основою вивчення економічних дисциплін прикладного характеру, формування економічного мислення, що є необхідним для ефективної практичної діяльності в умовах багатокладної соціально орієнтованої ринкової економіки.

Нові концептуальні принципи пізнання трансформаційних перетворень економічних систем у масштабах глобального розвитку світової економіки урізноманітнюють та забезпечують гнучкість теоретичного освоєння економічної реальності, мають суттєве значення для формування світоглядних орієнтирів, спрямованих на подолання віджилих стереотипів господарського мислення, дають можливість розробляти й опрацьовувати нові наукові підходи і висновки на проблемному полі виробничої діяльності.

Трудомісткість навчального навантаження студента в термінах ECTS включає час, витрачений на відвідування аудиторних занять, самостійну роботу (підготовку до занять та контрольних заходів, виконання семестрових завдань), а також на семестровий контроль.

Успішність засвоєння окремих кредитних модулів оцінюється сумою набраних балів – рейтинговою оцінкою (RD) системи рейтингового оцінювання, в основу якої покладено поопераційний контроль і накопичення рейтингових балів за різнобічну навчально-пізнавальну діяльність студента з певного кредитного модуля дисципліни.

Назва виду роботи	Максимальний % від загальної оцінки
Відвідування занять та участь в аудиторній роботі	15%
Семінарські, практичні, індивідуальні заняття	30%
Виконання індивідуальних та практичних завдань	15%
Самостійна робота	20%
Модульний контроль	20%
Загальна рейтингова оцінка	100%

Контрольно-оцінювальний компонент модульної технології навчання реалізується безпосередньо на групових заняттях або при оцінюванні самостійної роботи студентів у формі співбесіди, заліків чи екзаменів, перевірки контрольних завдань з наступним обговоренням на групових заняттях.

РОЗРАХУНКИ РЕЙТИНГУ З ДИСЦИПЛІНИ «ПОЛІТИЧНА ЕКОНОМІЯ»

Навчальний курс складається із 2 змістових модулів, які включають 15 теоретичних тем, 15 семінарсько-практичних та розрахункових завдань для самостійного опрацювання, що дозволяє сформувати стартовий імпульс у формуванні сучасного мислення, готує стратегічний людський капітал суспільства, здатний до творчих звершень у праці та активної господарської діяльності.

Рейтинг студента із засвоєння дисципліни $R_{\text{дис}}$ вимірюється у балах і визначається у відповідності до загальної кількості годин, що передбачені для вивчення дисципліни у робочому навчальному плані.

Рейтинг з дисципліни складається:

$$R_{\text{дис}} = R_{\text{НР}} + R_{\text{АТ}},$$

де $R_{\text{НР}}$ – рейтинг з навчальної роботи; $R_{\text{АТ}}$ – рейтинг з атестації.

Складові рейтингу з дисципліни визначаються згідно з таким співвідношенням:

$R_{\text{НР}}$ – 70% від кількості балів рейтингу з дисципліни; $R_{\text{АТ}}$ – 30% від кількості балів рейтингу з дисципліни.

Рейтинг з навчальної роботи $R_{\text{НР}}$ складається з суми рейтингових оцінок із змістових модулів дисципліни:

$$R_{\text{НР}} = R_{\text{ОМ1}} + R_{\text{ОМ2}} + \dots + R_{\text{ОМn}}$$

де n – кількість змістовних модулів.

Рейтинг з додаткової роботи $R_{\text{ДР}}$ становить 10 балів.

Рейтинг штрафний $R_{\text{ШТР}}$ становить 5 балів.

Для кожного змістового модуля визначається мінімальна кількість балів, які необхідно набрати студенту для його засвоєння. Вона дорівнює 50% від $R_{\text{ОМ}}$.

Після вивчення програмного матеріалу в обсязі змістового модуля, визначається рівень його засвоєння студентом – реальна рейтингова оцінка з модуля.

На рейтинг з навчальної роботи можуть впливати рейтинг з додаткової роботи $R_{\text{ДР}}$ та рейтинг штрафний $R_{\text{ШТР}}$

Студенти, які протягом навчального семестру набрали кількість балів, що менше від 50% від рейтингу з навчальної роботи, зобов'язані до початку екзаменаційної сесії підвищити його, інакше вони не допускаються до іспиту (заліку) з цієї дисципліни і мають академічну заборгованість. Студентам, які успішно завершили засвоєння дисципліни, задовольняючи всі необхідні вимоги щодо атестації, присвоюються кредити ECTS, призначені для дисципліни робочим навчальним планом.

Розрахунковий рейтинг з дисципліни становить 100 балів. Рейтинг з навчальної роботи – 70 балів, рейтинг з атестації – 30 балів.

Таблиця 2.

Рейтингові оцінки із змістовних модулів

Термін навчання, тижні	Номер змістовного модуля	Навчальне навантаження, годин	Кредити ECTS	Рейтингова оцінка змістовного модуля, бали	
				мінімальна	Максимальна
1	1	12	0,2	60	100
2	2	12	0,5	60	100
Всього	2	24	0,7	42	70

Рейтинг студента з навчальної роботи $R_{нр}$ визначається за формулою:

$$R_{нр} = \frac{0,7 \times (R_{ом}^{(1)} \times K_{ом}^{(1)} + R_{ом}^{(2)} \times K_{ом}^{(2)} + \dots + R_{ом}^{(n)} \times K_{ом}^{(n)})}{K_{дис}} + R_{др} - R_{штр},$$

де $R_{ом}^{(1)}$ $R_{ом}^{(2)}$ $R_{ом}^{(n)}$ - рейтингові оцінки із змістових модулів за 100-бальною шкалою;

n - кількість змістових модулів;

$K_{ом}^{(1)}$ $K_{ом}^{(2)}$ $K_{ом}^{(n)}$ - кількість кредитів ECTS, передбачених робочим навчальним планом для відповідного змістового модуля;

$K_{дис} = K_{ом}^{(1)} + K_{ом}^{(2)} + K_{ом}^{(n)}$ - кількість кредитів ECTS, передбачених робочим навчальним планом для дисципліни у поточному семестрі;

$R_{др}$, $R_{штр}$ відповідно рейтинг з додаткової роботи і рейтинг штрафний.

Студенти, які набрали з навчальної роботи 60 і більше балів, можуть не складати екзамен, а отримати екзаменаційну оцінку "Автоматично", відповідно до набраної кількості балів, переведених в національну оцінку ECTS згідно з табл.2. У такому випадку рейтинг студента з дисципліни дорівнює його рейтингу з навчальної роботи.

$$R_{дис} = R_{нр}$$

Якщо студент бажає підвищити свій рейтинг і покращити оцінку з дисципліни, він має пройти семестрову атестацію. Останню в обов'язковому порядку проходять студенти, які з навчальної роботи набрали менше ніж 60 балів. Для допуску до атестації студент має набрати не менше 60 балів з кожного змістовного модуля, а загалом – не менше ніж 42 бали з навчальної роботи.

Рейтинг студента з атестації $R_{ат}$ визначається за 100-бальною шкалою. Якщо на атестації з дисципліни студент набрав менше 60 балів, то вони йому не зараховуються - не додаються до набраних балів з навчальної роботи, і за студентом зберігається рейтинг (оцінка), визначений формулою (1).

В іншому випадку рейтинг студента з дисципліни визначається $R_{дис}$ обчислюється формулою:

$$R_{дис} = R_{нр} + 0,3 * R_{ат} \quad (2)$$

Рейтинг студента з дисципліни переводиться в національну оцінку та оцінку ECTS згідно з табл. 3. (додаток А).

Критерії оцінки знань на етапах проміжного та підсумкового контролю знань студентів з дисципліни «Політична економія»

Проміжний контроль знань студентів здійснюється регулярно на лекційних і практичних заняттях шляхом їх опитування з пройденого матеріалу. Форма контролю знань із змістових модулів 1-2 – результати семінарських виступів, тестові завдання. Підсумковий контроль знань здійснюється **на іспиті**.

Оцінка "**Відмінно**" виставляється студенту, який протягом семестру систематично працював, на іспиті показав різнобічні та глибокі знання програмного матеріалу, вміє вільно виконувати завдання, що передбачені програмою, засвоїв основну та знайомий з додатковою літературою, відчуває взаємозв'язок окремих розділів дисципліни, їх значення для майбутньої професії, виявив творчі здібності в розумінні та використанні навчально-програмного матеріалу, проявив здатність до самостійного оновлення і поповнення знань.

Оцінка "**Добре**" виставляється студенту, який виявив повне знання навчально-програмного матеріалу, успішно виконує передбачені програмою завдання, засвоїв основну літературу, що рекомендована програмою, показав стійкий характер знань з дисципліни і здатний до їх самостійного поповнення та поновлення у ході подальшого навчання та професійної діяльності.

Оцінка "**Задовільно**" виставляється студенту, який виявив знання основного навчально-програмного матеріалу в обсязі, необхідному для подальшого навчання та наступної роботи за професією, справляється з виконанням завдань, передбачених програмою, допустив окремі похибки у відповідях на іспиті та при виконанні екзаменаційних завдань, але володіє необхідними знаннями для їх подолання під керівництвом науково-педагогічного працівника.

Оцінка "**Незадовільно**" виставляється студенту, який не виявив достатніх знань основного навчально-програмного матеріалу, допустив принципові помилки у виконанні передбачених програмою завдань, не може без допомоги науково-педагогічного працівника використати знання при подальшому навчанні, не спромігся оволодіти навичками самостійної роботи.

Додаток А
Співвідношення між національними і ECTS оцінками та рейтингом із дисципліни

Оцінка національна	Оцінка ECTS	Визначення ECTS	Рейтинг з дисципліни, бали
Відмінно	A	ВІДМІННО – відмінне виконання лише з незначною кількістю помилок	90-100
Добре	B	ДУЖЕ ДОБРЕ – вище середнього рівня з кількома помилками	82-89
	C	ДОБРЕ – в загальному правильна робота з певною кількістю грубих помилок	74-81
Задовільно	D	ЗАДОВІЛЬНО – непогано, але зі значною кількістю недоліків	66-73
	E	ДОСТАТНЬО – виконання задовольняє мінімальні критерії	60-65
Незадовільно	FX	НЕЗАДОВІЛЬНО – потрібно працювати перед тим, як отримати залік (позитивну оцінку)	35-59
	F	НЕЗАДОВІЛЬНО – необхідна серйозна подальша робота	01-39

МОДУЛЬНА СТРУКТУРА ДИСЦИПЛІНИ

Модуль	Модульна структура дисципліни	Форма контролю
1.	Засади розвитку суспільного виробництва	Тести
2.	Теоретичні основи підприємництва	Тести
Іспит за рейтингом		У тестовій формі

Курс передбачає розгляд складних проблем економічної теорії, основних економічних категорій та законів з акцентом на їх зв'язок з управлінською практикою і розробкою соціальної політики. Такий підхід ґрунтується на розкритті ринкового механізму функціонування національної економіки. Значне місце відведено обґрунтуванню ефективного використання виробничих ресурсів підприємства, що діють в різних економічних системах; висвітлюються також питання формування та особливості функціонування факторів виробництва: землі, капіталу, праці. Розкривається взаємодія різних форм власності, стратегії ціноутворення та їх роль в умовах ринкової економіки.